

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu

Occupational Prestige in Turkey in the Framework of Transforming Working Life

Lütfi SUNAR¹

¹Istanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: L.S. 0000-0002-7087-1253

Corresponding author:

Lütfi SUNAR,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: lutfi.sunar@medeniyet.edu.tr

Submitted: 27.04.2020

Accepted: 19.05.2020

Citation: Sunar, L. (2020). Türkiye’de mesleki itibar: Dönüşen çalışma hayatı ve mesleklerin sosyal konumu. *Journal of Economy Culture and Society*, *Supp(1)*, 29-59.

<https://doi.org/10.26650/JECS2020-0053>

Öz

Meslek modern toplumun incelenmesinde ve anlaşılmasında merkezi bir yere sahip bir olgudur. Günümüzde eğitim, ekonomi, kent, tabakalaşma gibi çok sayıda sosyal meseleyi meslekler üzerinden ele almak mümkündür. Özellikle iktisadi yapıda hızlı bir değişmeye sahne olan sanayi sonrası bilgi toplumlarında mesleklerin sosyal anlam ve önemleri hakkındaki değerlendirmeler ciddi bir önem arz etmektedir. Dünya sosyolojisinde mesleklerin her daim çok önemli bir araştırma alanı olmasında mukabil Türkiye’de meslek konusunun yeterince ele alındığını söylemek güçtür. Konu ile ilgili tarihsel, güncel, teorik ve uygulamalı araştırmaların ve gerekli kavramsal zeminin veri yapısının mevcut olmadığı görülmektedir. Türkiye çapında temsili kır-kent örneklemleri dahilinde yürütülen nicel araştırmanın verilerine dayanan bu yazıda mesleki itibar skalası incelenmektedir. Yazıda mesleklerin itibarının değişimi, mesleki itibarın belirleyicileri Türkiye’de iş ve çalışma hayatındaki değişimler ışığında ele alınmaktadır. Makalede 2019-2020 yıllarında yürütülen *Türkiye Çalışma Hayatı ve Meslekler* araştırmasından elde edilen veriler ışığında Türkiye’deki mesleki itibarın durumu ve değişimi ele alınmıştır. Oluşturulan mesleki itibar skalası ve mesleki itibarın belirleyicileri ile ilgili analizler bize mesleklerin sosyal boyutu ile ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır. Böylece mesleklerin sosyal konumunu, işlevini ve değerini ölçmek için önemli bir araç ve gösterge seti oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Meslek, çalışma hayatı, mesleki itibar, uzmanlık, iş

ABSTRACT

Occupation is central to the study and understanding of modern society. Today, it is possible to deal with many social problems, such as education, economy, urbanization, stratification through professions. Especially in the post-industrial societies that witnessed a rapid change in the economic structure, evaluations about the social meaning and importance of the professions are of great importance. Sociology of occupations and professions in the world at all times is critical, although it was underestimated in Turkey. Neither theoretical and applied studies

on the subject have been developed nor necessary conceptual and social analysis. This article is based on quantitative research conducted within the rural-urban representative sample across Turkey in 2019-2020. With this research, the occupational prestige scale that was built in 2015 has been renewed. In this paper, I am analyzing the determinants and factors of occupational prestige in Turkey. On the other hand, one of the main focuses of the paper is to discuss the change in prestige scores of occupations in the context of business and working life. As a result, to build a set of indicators for occupational and professional life, will be the main aim of this paper.

Keywords: Occupation, working life, occupational prestige, professions, job

EXTENDED ABSTRACT

Sociological research on occupations and professions in Turkey is in its infancy. It is not possible to find consistent and continuous data about occupations in nationwide surveys by relevant institutions such as TURKSTAT, Ministry of Labor, and SGK. On the other hand, data on the occupational structure of working life in Turkey is not fully available. Also, we do not have sufficient, standard, traceable, and reliable data regarding the components of professions, such as average earnings, education, gender, and age. Besides, professional associations and chambers do not have sufficient information and data about the relevant occupations. Despite an increase in qualitative research in recent years, the literature is not enough to feed new analysis.

Occupations have vital importance in determining the social status and identity of individuals in daily life and an essential place in the formation and reformation of the social structure. The profession of a person is determined by some personal and social factors. The individual characteristics, education, and gender are personal factors, while the socio-economic status of the family is the most influential factor. On the other hand, occupation affects one's income, social authority, and prestige at a high level. Therefore, occupations and professions have a central place in the analysis of the social structure. As discussed above, today, professions are of fundamental importance in these aspects. The research in this field will be helpful for the development of sociological studies in Turkey.

This article is based on quantitative field research conducted in years 2019-2020 in Turkey, on working life and occupations, under the support of the Istanbul Chamber of Commerce. This paper analyses the occupational prestige scale and the change in the scores of each occupation in light of the data obtained from this research. The updated occupational prestige scale and analysis of the determinants of occupational prestige provide us with essential information regarding the social dimension of the professions. Thus, a valuable tool has been created to measure the social status, function, and value of the professions.

The occupational prestige has been extensively analyzed within the framework of socio-cultural and demographic components. In this sense, the change in working life and jobs has also been discussed widely in the context of occupational prestige. As we see, the prestige and status of professions in Turkey are highly correlated with the general economic trend. Especially, growth and recession periods in the economy create critical changes in unemployment and sectoral structures. In addition, another critical issue is the disconnection between education and business life in Turkey. The education system does not train the people needed by employment and labor markets. For this reason; there is a high rate of educated youth unemployment. These problems, in particular, cause negative feelings about occupations and working life.

The participants were asked to score the prestige of 133 professions in their eyes from 1 to 100. As a result, it is seen that the scoring rate of the professions is very high. After collecting the answers related to each profession, various statistical tests were performed according to these scores and whether

the answers were healthy or not was tested. According to the average scores, a professional prestige scale was created. Subsequently, the professions included in this scale were subjected to cross analysis according to variables such as age, education, gender, income, and employment status. In addition, the prestige of the professions was handled comparatively with the research conducted in 2015.

The prestige scores of each occupation are ranked in a certain logic. The prestige scores of the occupations which have a good income, require a good education, have a job guarantee, have a high authority level, and performed at a desk in office environments, are higher. There is a close relationship between prestige and earnings. "Good wages" come first among the qualities sought in a good job in Turkey as in the rest of the world. Therefore, it is expected that professions with high earnings will be at the top in the rankings. However, the fact that a qualified and long education is required to achieve the prestigious works which have good earning. Non-manual works have more prestige than manual works. Among the non-manual works, those that people encounter in daily life frequently have higher scores. Similarly, the prestige of occupations with job guarantee is generally higher. One of the essential factors that determine the occupational prestige is working style. If a job requires physical dirtiness, its place on the scale falls. So-called "clean works" have higher prestige scores. This is also closely related to the separation of manual and non-manual labor in the post-industrial society.

As a result, an ideal profession in society is expected to have a good wage, non-manual work and regular working hours and a comfortable working environment.

1. Giriş: Çalışma ve Mesleklere Dair Sosyolojik Birikim

Eğitim, ekonomi, kent, tabakalaşma gibi çok sayıda sosyal meseleyi meslekler üzerinden ele almak mümkündür. Özellikle iktisadi yapıda hızlı bir değişmeye sahne olan sanayi sonrası bilgi toplumlarında mesleklerin sosyal anlam ve önemleri hakkındaki değerlendirmeler ciddi bir önem arz etmektedir. Bu sebeple dünyada, toplumdaki sosyo-ekonomik değişimleri meslekler üzerinden analiz etmek yaygınlık kazanmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sanayi sonrası topluma geçişte iş ve meslek dünyası ciddi bir dönüşüme uğramaktadır. Öte yandan Türkiye’nin kendine mahsus sanayileşme süreci bu dönüşümün farklı bir biçimde gerçekleşmesine yol açmaktadır (Bozkurt, 2006). Türkiye’de sanayi sonrası üretim ve tüketim kalıplarının ortaya çıkışı biraz orantısız ve benzersiz olmuştur. Önce tüketim dönüşmüş, üretim alanında ise dönüşüm tam olarak gerçekleşmemiştir. Ayrıca 1980’lere kadar devletin ekonomideki rolü ve sonrasında bu rolün istenilen şekilde değişmemesi de bu geçişi sorunlu bir hale getirmektedir.

Meslek, en genel manada insanların geçimini sağlamak üzere yaptıkları bir iş olarak tanımlanabilir. Ancak bunun ötesinde meslek bireylerin sosyal konumlarını, alışkanlıklarını, ilişkilerini ve davranışlarını şekillendiren bir anlama da sahiptir. Ayrıca meslekler belirli bir alanda uzmanlık ve yetkinliği de temsil ederler. Mesleklerin tarihsel süreç içinde olgunlaşan kendilerine özgü kanunları ve ahlâkî kuralları vardır. Bu yönüyle meslekler aynı zamanda belirli bir sürekliliği gösteren kurumsal bir yapıya da sahiptir. Meslek, toplumsal yapıda önemli etkileşim mekanizmalarından ve temel unsurlardan biridir.

Her bir meslek toplum içerisinde bir sosyal işlevi yerine getirir ve itibar kazanır. Mesleki itibar; bir mesleğin sosyal konumunun toplum tarafından algılanması ve değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan ve arka planda sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli değişim içerisinde olan bir göstergedir. Bu değişimler takip dildiğinde toplumdaki tabakalaşma ve sosyal hareketlilik gözlemlenebilir. Bu çerçevede meslek bir kişinin sosyal durumunu anlamada önemli bir kaynaktır. Mesleklerin sosyal itibarlarını takip ederek toplumdaki hiyerarşi, otorite ve çatışmalar hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Modern toplumlarda sosyal hareketlilik de temelde meslekler üzerinden şekillenmektedir. Bu hareketliliğin miktarı kadar, yaygınlık ve yoğunluğu da mesleklere bağlıdır. Mesleklerin toplum nezdindeki itibarı, kişinin toplumsal yapı içinde yerini belirlemesinin yanı sıra iş piyasalarını, ekonomik yapıyı, eğitim ve istihdam sistemini de yakından ilgilendirmektedir.

Meslek klasik sosyolojide modern toplum çözümlemesinin temelinde yer alır. Hem Durkheim hem de Weber modern toplumun mesleklerin gelişimi üzerinden açıklamıştır. Teorisinde modern toplumun açıklanmasında artan işbölümü ve uzmanlaşmaya merkezi bir yer veren Marx da meslek merkezli bir çözümlemeye sahiptir. Çağdaş sosyolojide mesleki itibar analizi hakkında önemli bir birikim bulunmaktadır (Eslinger, 2008). Özellikle Amerikan sosyolojisinde bu anlamda önemli ve derinlikli modeller geliştirilmiştir. Bu sosyolojik gelenek içinde 1900’lerin başında Şikago Okulu tarafından başlatılan ölçümleme çalışmaları 1940’lardan sonra Warner’in çalışmaları neticesinde (1941, 1949) gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. 1940 ve 1950’ler meslek çalışmalarında yapısal işlevselci yaklaşımın egemen olduğu yıllardır. Kingsley Davis ve Wibert Moore (1942, 1950; 1945) toplumsal eşitsizliğin toplumsal yapı açısından pozitif bir etkisi olduğunu ve bireyleri değişik meslekleri elde etmek üzere motive ettiğini savunmuşlardır. Melvin Tumin (1953) tarafından diğer iktisadi etkenleri, siyasal gücü ve sosyal eşitsizliği ihmal etmekle eleştirilen bu yaklaşım, mesleki itibar çalışmalarını uzun süre etkilemiştir (Cullen & Novick, 1979; Hauhart, 2003).

Meslek incelemelerine 1960’lardan itibaren başlayan dair yeni arayışlarla birlikte eğitim, gelir ve mülkiyet etkenlerini de hesaba katan çok değişkenli mesleki itibar çalışmaları gelişmiştir.

Otis Dudley Duncan (1961) bu yaklaşımın en önemli temsilcisidir. Onun 1961'de geliştirdiği sosyo-ekonomik statü endeksinde meslek ile eğitim ve gelir arasında bir bağ kurulmaktadır. Bu tarihten itibaren model her on yılda bir ulusal nüfus verileri ile güncellenmiştir (Nakao & Treas, 1992, s. 1). Duncan'ın, Peter M. Blau (1967) ile birlikte yazdığı *The American Occupational Structure* isimli anıtsal çalışması meslek çalışmalarında başucu kaynağı olmuştur.

1970'lerde meslek çalışmalarında uluslararası karşılaştırma ve standart ölçekler geliştirme çalışmaları göze çarpar. 1968'de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından geliştirilen Uluslararası Standart Meslek Tasnifi (International Standart Classifications of Occupations, ISCO) karşılaştırmalı incelemeler için kavramsal ve teknik bir zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda Donald J. Treiman ve Harry Ganzeboom (1996) geniş iktisadi ve sosyal etkenleri hesaba katan uluslararası düzeyde bir karşılaştırma için standardizasyon sağlayan bir mesleki itibar modeli geliştirmeye çabalamıştır. Önce 1977 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 60 farklı ülkede karşılaştırmalı bir araştırma yürütülmüştür (Treiman, 1977). Treiman, bu araştırma neticesinde uluslararası düzeyde mesleki itibar sıralaması üzerinde büyük bir ittifak olduğu gözlemlemiştir. Uluslararası geçerliliğe sahip bir ölçek geliştirmeye çalışan Treiman'a göre mesleğin itibarı sosyal ve kültürel gruplara göre değişken değildir; bireylerin bu meslekle elde ettikleri ayrıcalık ve güç ile bağlantılıdır. Bu nedenle ona göre bütün toplumlarda mesleki itibar benzer örüntülere sahiptir ve bu örüntüleri ifade edecek bir endeksi oluşturmak mümkündür. Treiman modelinin uluslararası geçerliliğe sahip olduğunu söylemekle birlikte farklı toplumlarda çok çeşitlilik gösteren istisnaları da (askerler, polisler, öğretmenler gibi) tespit etmiştir. Ancak bu onun tezine yöneltilen, kültürel farkları görmezden geldiği yönündeki eleştirileri engelleyememiştir (Haller ve Bills 1979).

Türkiye'de mesleklerin sosyolojik mahiyetine dair son zamanlarda artan bir ilgi söz konusu olsa da henüz yeterli derinlikte çalışmaların oluştuğunu söylemek güç görünüyor. Meslekleri iktisadi ve sosyolojik olarak incelemeye yönelik müstakil çalışmalar olmakla birlikte (Akçomak & Gürçihan, 2013; Cihriñoğlu, 1996; Çıngı & Kasnakoğlu, 1980; Ercan, 2011; Kasnakoğlu & Erdil, 2000; Kaya, 2008) konunun sistemli bir araştırma geleneği içinde işlendiğini söylemek zordur. Zira Türkiye'de meslekleri çalışmak bünyesinde çeşitli zorlukları barındırmaktadır. Evvela ekonomik yapının değişimindeki gecikmeler ve doğal olmayan geçişler mesleklerin yerleşik bir mahiyet kazanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye gibi sosyal çeşitliliğin fazla olduğu ve imparatorluk bakiyesi bir toplumda, mesleklerin sosyal anlamları zaman zaman iktisadi mahiyetinden bağımsız işlemektedir. Osmanlı toplumunun meslekler etrafında örgütlendiğini düşündüğümüzde pek çok mesleğin geleneğinin olduğu ve geçmişten beslenen özelliklerinin bu mesleklerin sosyal dünyalarını şekillendirmede merkezi bir yer tuttuğu söylenebilir. Aynı zamanda diğer pek çok sosyal meselede olduğu gibi mesleklerle ilgili veri sorunları bulunmaktadır. Türkiye'de ülke düzeyinde yürütülen araştırmalarda genellikle meslek bilgileri toplanmamaktadır. Türkiye'de mesleklerin henüz sosyolojik araştırmanın münhasır bir konusu haline geldiğini söylemek güçtür.

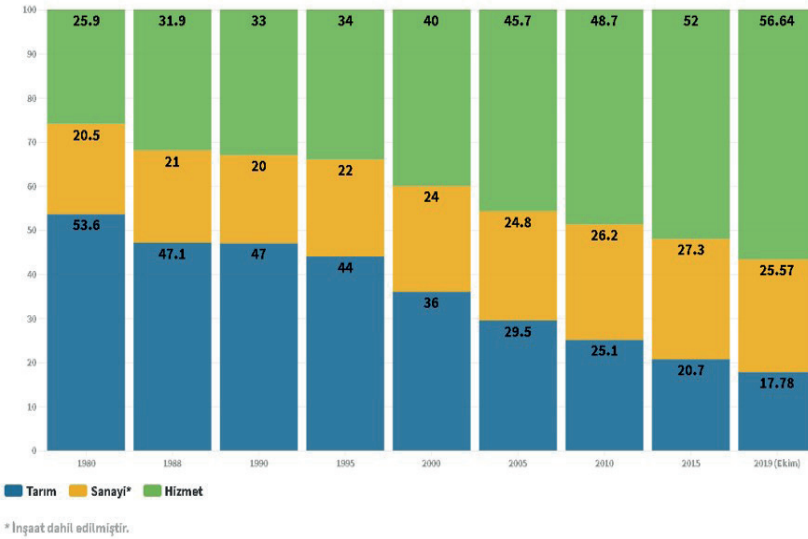
Bizim 2014-2015 yıllarında TÜBİTAK desteğiyle yürüttüğümüz araştırma Türkiye'de son yıllarda meslekler hakkındaki en kapsamlı ilk çalışmadır (bk. Sunar vd., 2016). Bu araştırma ile bir mesleki itibar skalası oluşturulmuş ve çalışma hayatı bağlamında mesleklerin durumu kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Araştırma neticesinde Türkiye'de meslekler alanına dair inceleme yapmak üzere bir zeminin ortaya çıktığını görmekteyiz. Elinizdeki araştırma makalesi ise 2019 yılında yaptığımız *Türkiye Çalışma Hayatı ve Meslekler* araştırmasına dayanmaktadır. Bu araştırma ile mesleki itibar skalası güncellenmiş, iş ve çalışma hayatına yönelik değer ve tutumlar ortaya çıkarılmıştır. Bu makalede bu araştırmanın mesleki itibara dair verileri tartışılacak ve aradan geçen beş yıl içinde yaşanan değişim yorumlanacaktır. Makalede öncelikle Türkiye'de iş ve mesleklerin

değişimine dair genel bir çerçeve çizildikten sonra bir sonraki bölümde araştırma kapsamında elde edilen veriler sunulacaktır. Ayrıca elde edilen verilerin demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler çerçevesinde ileri analizi de yapılacaktır.

2. Türkiye’de Çalışma Hayatının Güncel Durumu

Küresel düzeydeki değişimlere bağlı olarak Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında makro ve mikro düzeylerde yaşanan farklılaşmalar, mesleklerin piyasa ve sosyal konumlarını da ciddi bir biçimde etkilemektedir. Özellikle sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş, mesleklerin yapısını ve işleyişini ileri düzeyde etkilemektedir. Mesleklerin istihdamına, eğitim gereksinimlerine, ortalama kazançlarına ve sosyal itibarlarına dair veriler bu konuda karşılaştırmalı analizler yapmak ve bu değişimi yorumlamak açısından çok önemlidir. Güç, otorite, gelir ve eğitim gibi mesleklere dair değişik bileşenleri bünyesinde barındıran mesleki itibar konusu, bu analizleri yapmak için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Bu bölümde Türkiye’de yaşanan iktisadi değişimler bağlamında çalışma hayatı ve mesleki yapılarıdaki değişimler değerlendirilmektedir.

Günümüzde küreselleşme ve teknolojiye bağlı olarak tüm dünyada sosyo-ekonomik yapılar ve iş gücü piyasaları ciddi bir biçimde dönüşüme uğramaktadır. Bu değişimler, iki temel boyutta ortaya çıkmaktadır. Birincisi, sektörel değişimler olarak ifade edilebilir. Özellikle sanayinin ülkeler arasındaki kayması, hizmet sektörünün yükselişi ve tarımın düşüşü bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu değişimlerden Türkiye ileri düzeyde etkilenmiştir. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Türkiye’de sanayi sonrası topluma geçişte beklenen tarımın düşüşü ve hizmetler sektörünün yükselişi büyük oranda gerçekleşmiştir.

Grafik 1. Yıllara göre işgücünün sektörel dağılımı (1980-2019)
(Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek üretilmiştir)

Bu sürecin neticesinde günümüzde ileri sanayi ülkelerinde hizmet sektörünün istihdamdaki payı, sanayi sektörünün üç katına ulaşmıştır. Bunda sanayinin başka ülkelere kayması etkili olduğu gibi hizmet sektöründeki çeşitlenmelerin de etkisi vardır. Endüstri 4.0 ile birlikte gündeme

gelen yeni üretim teknolojilerinin kullanımı sanayide insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve buna mukabil zihinsel emeğe olan ihtiyacı artırmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün istihdamdaki payının artmasının çift yönlü bir nedeni bulunmaktadır.

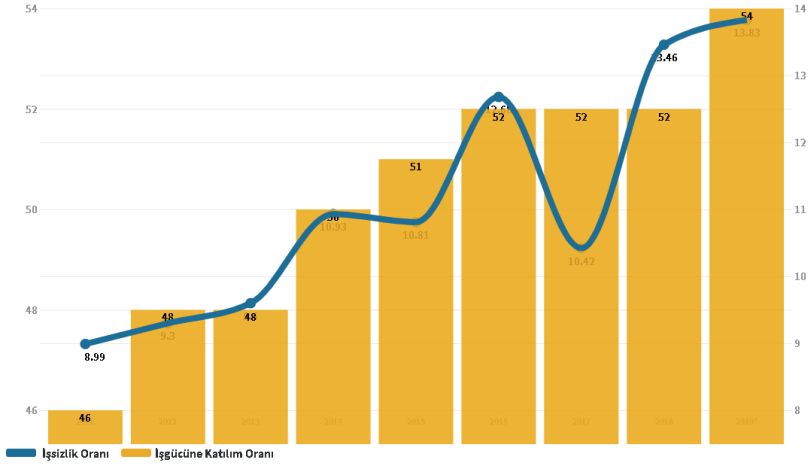
Öte yandan sanayinin kaydığı ülkelerde tarımdan sanayiye doğru hızlı bir geçiş yaşanmıştır. Benzer şekilde ülkemizde 1950'lerde tarımdan sanayiye geçiş, 1980'lerden itibaren hizmetler sektörüne doğru gerçekleşmiştir. 1980 yılı, küresel düzeyde yaşanan sanayi sonrası topluma geçişin Türkiye'ye yansımaları bakımından kırılma noktasıdır. Ancak tarımda görülen hızlı azalma ne 1950-1980 arasında yaşanan sanayileşme döneminde Türkiye'nin bir sanayi toplumu olabilmesi için yeterlidir ne de 1980 sonrasında sanayi sonrası bir topluma dönüşümde gerekli zemini sağlamaktadır. Nihayetinde günümüzde OECD ülkeleri genelinde tarım istihdamının payı %4-5 civarında iken Türkiye'de bu oran hâlen %18 civarındadır. Benzer bir durum hizmetler sektörünün istihdam içindeki payı ile ilişkili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hizmet sektörünün payı OECD genelinde %70'in üzerinde iken Türkiye'de bu oran %57 civarındadır.

Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomisinin sektörel dağılımı, karma bir mahiyet arz etmektedir. Bir taraftan tarım benzer ülkelere nispetle fazla yer tutarken diğer taraftan hizmetler sektörü ciddi bir yükseliş göstermektedir. Bu karma yapı aynı zamanda çalışma hayatının algılanma biçimlerine ve mesleklerin sosyal konumlarına yansımaktadır. Bir taraftan eski itibarlı meslekler aynı şekilde varlıklarını sürdürürken diğer taraftan yeni iş alanları ve buna bağlı olarak yeni meslekler ortaya çıkmakta ve talep görmektedir. Nihayetinde Türkiye'nin istihdam yapısı bugün gelişmiş ülkelere daha fazla benzeme eğilimleri taşımaktadır.

Ancak bu gelişimin bazı sorunları mevcuttur. Özellikle sanayileşme tamamlanmadan hizmetler sektörüne yoğun geçiş, sorunlu bir iş ve meslek piyasası oluşturmuş; iş gücünün nitelikleri ile ihtiyaçlar arasında uyumsuzluk doğmuş; eğitim ile meslek piyasaları arasındaki geçiş sorunlu hale gelmiştir. Bu sorunlardan ötürü "hem firmaların hem istihdamın hizmetler sektöründeki payı çok baskın olduğu halde, bu sektörün üretiminin ekonomiye katkısının kısıtlı olduğu görülmektedir" (Koru & Dinçer, 2018, s. 6). Bu da geçişin gösterge düzeyinde olduğunu fakat sonuçları itibariyle henüz tam olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Türkiye'de çalışma hayatı ve meslekleri ilgilendiren konuların başında iş gücüne katılım ve iş gücünün nitelikleri bulunmaktadır. Aşağıda Grafik 2'de görülebileceği üzere kurumsal olmayan nüfusun iş gücüne katılımı ciddi bir biçimde düşüktür. Özellikle iş gücüne katılımı yükselten tarım çıkarılıp tarım dışı alanlara bakıldığında bu oran daha da düşmektedir. Bunda özellikle kadınların çalışma hayatına katılmaması önemli bir etkidir. Ancak kadınların çalışma hayatına katılmaması, sıklıkla değerlendirildiği gibi başlı başına kültürel bir etkene bağlı değildir.

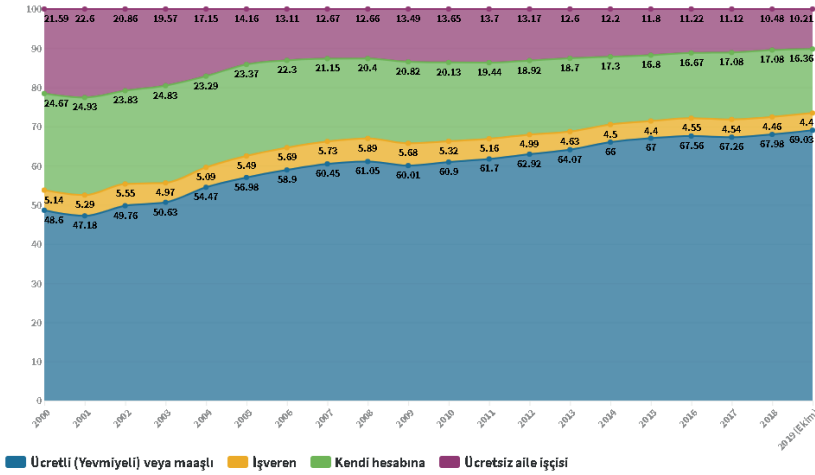
Aslında bunun en önemli sebebi; iş ve mesleklerin yapısı, istihdam koşulları ve iktisadi yapının yeterli istihdam üretememesidir. Dolayısıyla aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere iş gücüne katılım yıllar içinde çok az artmıştır. Elbette bunda hızlı nüfus artışı ile kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus miktarındaki artış da etkilidir. İşsizlik oranı da düşünüldüğünde neredeyse kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun yarısından azının istihdam edilebildiğini söylemek mümkündür. Bu da yapısal bir soruna işaret eder.

Grafik 2. İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (2011-2019)
(Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek üretilmiştir)

Türkiye 1980'lerden itibaren önemli değişimleri eş zamanlı olarak hayata başlamıştır. Ekonominin küresel entegrasyonu ile sektörel değişimler aynı zamanda gerçekleşmiştir. Bunun en önemli yansımalarından birinin çalışma hayatındaki iş konumları olması beklenmektedir. Çalışma hayatında; işteki konum, ücretli (yevmiyeli) veya maaşlı, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi şeklinde beşli bir tasnife tabi tutulmaktadır. Serbest piyasa ekonomisine geçişte kendi hesabına çalışanlar ile işverenlerin sayısında artış beklenmektedir. Zira bu tür bir serbest piyasanın, girişimciliğin önünü açacağı varsayılmaktadır.

Ancak aşağıdaki Grafik 3'te görülebileceği üzere 2000'den 2019'a gelindiğinde kendi hesabına çalışanların oranı %24,67'den %16,36'ya düşerken; işverenlerin oranı da %5,14'ten %4,4'e gerilemiştir. Bu düşüş, girişim sayısının toplam iş gücündeki artışa göre yeterli bir biçimde yükselmediğini göstermektedir. En dramatik düşüş ise ücretsiz aile işçisi sayısı ve oranında görülmektedir. Yıllar içinde ücretsiz aile işçilerinin toplam istihdamdaki oranı neredeyse yarı yarıya azalarak %21,59'dan %10,21'e gerilemiştir. Bunun en önemli sebebi kırdaki yaşayanların ve tarımda çalışanların sayısındaki gerilemedir. Zira ücretsiz aile işçiliği, Türkiye'de genellikle tarımda bulunmaktadır.

Grafik 3. Çalışma Biçimleri (2000-2019)
(Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek üretilmiştir)

Türkiye’de son yirmi yılda ciddi bir ücretlileşme ve prekaryalaşma süreci yaşanmaktadır. Yukarıda ele alınan çalışma biçimlerindeki düşüş, ücretli (yevmiyeli) veya maaşlı çalışanların sayısının artması ile neticelenmiştir. Ücretli (yevmiyeli) veya maaşlı çalışanların sayısı 2000’de %48,6 iken 2019’da %69,03’e yükselmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere çalışanların çok önemli bir kısmı ücretlileşmiştir.

İstihdamın yapısını ve işsizliğin sebeplerini anlamak için bu veri çok önemlidir. Eğer iktisadi girişim sayısı ve oranı (işverenler) artmazsa yeni istihdam imkanları oluşturmak zorlaşmaktadır. Aynı zamanda çoğunluğunu zanaatkarların ve serbest çalışanların oluşturduğu kendi hesabına çalışanların sayısındaki düşüş de iş gücü yapısındaki değişmeyi göstermektedir. Bu alanlardaki iş ve hizmetlerin son zamanlarda kurumsal yapı ve işletmeler tarafından yapılmaya başlanması da kendi hesabına çalışanların bir kısmının ücretli çalışana dönüşmesine neden olmuştur.

İş gücüne katılma toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda kadınların katılımının son derece düşük olduğu görülmektedir. Bu oran tarım dışı alanlarda %20’lerdedir. Kadınlar büyük oranda ya tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak ya da hizmetler sektöründe rutin ve düşük vasıflı işlerde çalışmaktadır. Kadınların ortalama eğitim düzeyleri yükseldikçe iş gücüne katılım oran ve niteliği de artacaktır.

Çalışma hayatı ve meslekleri etkileyen bir başka etken ise eğitim oranları ve iş gücünün eğitim yapısıdır. Sanayi sonrası topluma geçişte sanayileşmiş ülkelerin dönüşümünde toplumun ve iş gücünün eğitim yapısının değişimi önemli bir rol oynamıştır. Özellikle katma değeri yüksek iş alanlarının gelişimi, bilgi-bilişim ve iletişim alanlarındaki değişimler, eğitim düzeyindeki yükselişlerle meydana gelmektedir. 2000 tarihi bu değişimi izlemek için görece geç bir tarih olmakla birlikte Türkiye’de iş gücünün eğitimsel niteliklerindeki değişim eğilimlerini görmemize vesile olabilir. İstihdam edilenler içerisinde okuma-yazma bilmeyenler veya bir okul bitirmeyenler ile ilkokul mezunlarının oranı ciddi bir biçimde düşerken ortaokul, lise ve üniversite mezunlarının payı artmaktadır.

Bu değişimler, Türkiye’deki eğitimin yaygınlaşması ve okullaşma oranlarının artması ile yakından alakalıdır. Türkiye’de iş gücünün niteliği artmaktadır. Ancak henüz sanayi sonrası bir

topluma geçişi mümkün kılacak bir bileşene eriştiğini söylemek de güç görünmektedir. Bu tabloda lise ve üniversite mezunlarının toplam oranının diğerlerinden daha fazla olmaya başladığı zaman, Türkiye’nin bilgi toplumunun temel gereksinimlerini yerine getirmeyi konuşabilecek bir duruma geleceği düşünülmektedir. İstihdamın eğitim bileşenleri aynı zamanda eğitimle elde edilen mesleklerin gelişiminde de etkilidir. Hizmetler sektörünün öne çıkmaya başladığı bir iktisadi yapıda, iş gücünün daha fazla eğitilmiş olması beklenmektedir. Ancak Türkiye’de eğitimin ekonomik yapı ve gelişmelerle paralel bir biçimde yürümemesi çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Yüksek işsizliğin en önemli nedenlerinden biri budur.

Bu genel değişkenler çerçevesinde istihdam edilenlerin mesleklerine baktığımızda, Türkiye’de çalışma hayatı ve mesleklerin dünyasına dair genel bir resim elde etmiş oluruz. Yukarıda dile getirildiği üzere Türkiye’de TÜİK tarafından ülke genelinde toplanan veriler içerisinde mesleklere dair detayları bulmak imkansızdır. Hançalkı İş Gücü Araştırması ve Kazanç Yapısı Araştırması gibi birkaç araştırmada mesleklere dair bilgiler ancak ISCO’nun birinci düzeyi olan en genel kategori altında toplanmaktadır. Dolayısıyla elimizde ülke genelindeki verileri, meslekler açısından analiz etmek üzere bir veri seti mevcut değildir. Ancak yine de bu veriler bize meslekler dünyasının genel yapısı ve yönelimleri hakkında bazı ipuçları sunabilirler.

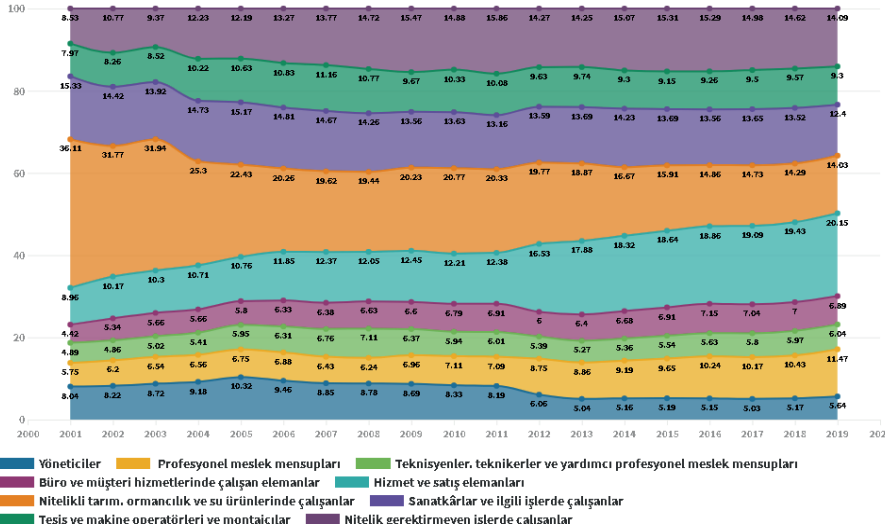
Aşağıdaki Grafik 4’de 2001-2019 arasında ISCO’nun birinci düzeyi olan dokuz ana grup içerisindeki istihdamın mesleki yapısında meydana gelen değişimleri takip etmektedir. Buna göre göze çarpan ilk ve en önemli değişim; nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünlerinde çalışanlarda gerçekleşmiştir. Bu yıllar, Türkiye’de tarımın artık iyice istihdam kaynağı olmaktan çıktığı yıllardır ve bu meslekleri icra edenlerin oranı %36,11’den %16,75’e gerilemiştir. Yöneticiler ve profesyonel meslek mensuplarının sayısı ve oranlarında 2012 yılında bir kırılma göze çarpmaktadır. Bu kırılmanın en temel nedeni ise ISCO-88’den ISCO-08’e geçilirken yöneticiler kategorisinde yer alan bazı mesleklerin ikinci kategoriye kaymasıdır. Ancak 2001-2011 arasındaki trende baktığımızda bu iki gruptan birincisinin daha istikrarlı olduğunu ikincisinin ise bir yükseliş eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları, 2001 ile 2019 arasında çok az bir değişim yaşayan grubu teşkil etmektedir. Bu meslek grubu içinde yer alanların oranı %4,89’dan %6,6’ya yükselmiştir.

Bir başka sınırlı yükseliş de tesis ve makine operatörleri ve montajcılarında söz konusudur. Bu grupta yer alanların oranı, %7,97’den %10,17’ye yükselmiştir. Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar grubunda yer alanların oranındaki %15,33’ten %13,55’e düşüş, yukarıda dile getirilen kendi hesabına çalışanlarda görülen düşüşle ilintilidir. Türkiye’de son 20 yılda şahıslar tarafından yapılan pek çok iş ve sunulan hizmetler artık kurumlar ve işletmeler tarafından üstlenilmiştir. Bu da işlerde bir verimlilik artışı dolayısıyla bu mesleklerde çalışanların oranında bir düşüşü beraberinde getirmiştir.

Tabloda yer alan tüm meslek grupları içerisinde iki grup zaman diliminin görece kısalığına rağmen esaslı bir biçimde yükseliş yaşamıştır. Bunlardan birincisi olan hizmet ve satış elemanlarının oranıdır. Bunlarda oran iki katından fazla artarak %8,96’dan %22,03’e yükselmiştir. Başından beri açıkladığımız gibi bunun Türkiye’de çok hızlı bir şekilde gelişen hizmet sektörü ile ilişkisi vardır. Bu dönem içerisinde hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı %40’tan %56,64’e çıkmıştır. Dolayısıyla ekonomideki bu sektörel kayma aynı zamanda bu alandaki mesleklerin daha fazla talep görmesine ve bu mesleklere sahip olanların sayıca ve oran bakımından ciddi bir biçimde artış göstermesine sebep olmuştur.

Ancak nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların oranında gerçekleşen dramatik artış, Türkiye’de mesleklerin yapısını gösterdiği kadar sosyo-ekonomik yapının aldığı biçimi açığa çıkarması

bakımından da değerlidir. Nitelik gerektirmeyen bir başka deyişle vasıfsız işlerde çalışanların oranını 20 yıl içerisinde %8,53'ten %15,4'e yükselerek mevcut meslekler içinde önemli bir yer edinmiştir. Bu verilere baktığımızda Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının makro düzeyde sanayi sonrası toplum özellikleri gösterirken mikro düzeyde bundan uzaklaştığını söylemek mümkündür.

Grafik 4. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre Meslek Grupları İçindeki Oranları (2001-2015)
(Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek üretilmiştir)

Mesleklerdeki değişim sadece niceliksel bir farklılaşma değildir hatta bazen niteliksel farklılaşmalar daha belirleyici olabilmektedir. Artan veya azalan talepler, değişen iş ortamları ve araçları ve dönüşen sosyal beklentiler, mesleklerin niteliğinde de farklılaşma meydana getirmektedir. Ekonominin sektörel yapısında yaşanan bu temel değişimin üzerine -ve buna bağlı olarak- ikinci bir değişim alanı olarak mesleklerin biçimi, içeriği, yapısı ve konumunda da değişim gerçekleşmektedir.

Ülkelerin sektörel yapılarının farklılaşması ile mesleklerin de yapısı değişmeye başlamıştır. Hizmetler sektörünün yükselişi pek çok yeni mesleğin ortaya çıkmasına ve eskilerinin de mahiyet değişimi yaşamasına neden olmuştur. Özellikle artan küresel ticaret ve etkileşim, ileri düzey hizmet kalitesi anlayışı neticesinde, hizmetler sektörünün vasıflı iş gücü gerektiren ticaret, ulaştırma ve haberleşme, mali kurumlar ve sigortacılık, yardımcı iş hizmetleri ve sosyal hizmetler alanlarında çalışanların sayısında ciddi bir artış gerçekleşmiştir.

Benzer şekilde hizmetler sektörünün vasıfsız iş gücü gerektiren çocuk bakıcıları, güvenlik görevlileri, temizlikçiler, servis görevlileri, dağıtıcılar gibi mesleklerin de sayısında artış söz konusudur (Akçomak & Gürcihan, 2013). Dolayısıyla sanayi sonrası ülkelerde bu mesleklerden diğer mesleklere doğru güçlü bir istihdam artışı gözlemlenmektedir. Bir başka ifadeyle sanayi sonrası toplumlarda düşük ve yüksek vasıf gerektiren mesleklere talep ve dolayısıyla istihdam artışı gerçekleşirken orta düzeyli vasıf gerektiren ve mekândan bağımsızlaştırılabilen mesleklere talep ve bu alanlardaki istihdam imkanlarında düşüş söz konusudur.

Bu değişimin en önemli nedeni yukarıda tartışılan sanayinin küresel kaymasıdır. 1980 sonrasında Türkiye'de sanayinin istihdam içindeki payı artsa da sanayinin mahiyeti değişmiştir. Bu

sürecin başında sanayisizleşen ülkelerden Türkiye’ye doğru bir sanayi transferi gerçekleşse de 1990’lardan itibaren daha fazla istihdam ve teknik beceri gerektiren meslekleri talep eden sanayiler, bu tür iş gücü maliyetinin daha düşük olduğu başka ülkelere kaymıştır. Dolayısıyla orta düzeyli teknik mesleklerin iş gücü içindeki payı da azalmıştır. Bu gelişmenin kaynağı yeni enformasyon teknolojilerinin gelişimi ve bu teknolojilerin toplumun her kesimine yayılmasıdır.

Bilgi-iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimi, mesleklere tahsis edilen görevlerin mahiyet ve biçimini değiştirmiştir. Bu çerçevede ileri teknolojinin kullanımı, analitik düşünme, problem çözme, okuma ve yazma, planlama, sorumluluk alarak karar verme gibi bazı görevleri tümleyip bu görevleri yerine getiren meslekleri daha da ihtiyaç duyulur hâle getirirken; idari işler, veri transferi, analizi, depolaması, telefonla verilen müşteri hizmeti, paketleme, montaj, sıradan hesaplama gibi başka birtakım görevleri de ikame etmekte ve bu görevleri yerine getiren mesleklere olan ihtiyacı azaltmaktadır. Böylece işler ve çalışma hayatı kapsamlı ve daimi dönüşümler yaşarken bunlar mesleklerin yapısına ve içeriğine de yansımaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında TÜİK tarafından NUTS2 düzeyinde sağlanan Kır-Kent örneklemini kullanılmış ve 26 ilde 2711 kişi ile yüz yüze bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. 01 Haziran-10 Temmuz 2019 tarihleri arasında bir anket şirketi tarafından gerçekleştirilen bu anketlerden eksik veya teyit edilemeyenler çıkarıldıktan sonra 2565 tanesi araştırma kapsamında analiz edilmiştir. Anket gerçekleştirilirken gönüllü katılım onamı alınmış ve gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler herhangi bir etik ihlale meydan vermemek üzere anonimleştirilerek analize sokulmuştur.

4. Araştırmanın Tasarımı

Anket çalışmasında mesleklerin seçiminde ISCO 08 meslek tasnifinin TÜİK tarafından uyarlanan şekli temel alınmıştır. Araştırmada ISCO 08’in 3. düzeyindeki gruplar temel alınarak her gruptan en az bir meslek seçilmiş ve toplamda 133 mesleğe, katılımcılardan kendi kanaatlerine göre 1 ile 100 arasında bir itibar puanı vermeleri istenmiştir. Bazı geniş, temsil kabiliyeti yüksek olan gruplardan birden fazla meslek seçilmiştir. Bazı yakın gruplar da birleştirilerek temsil edici ortak bir meslek seçilmiştir.¹

Araştırmanın 2015 yılında yapılan ilk uygulama ile karşılaştırılabilir olması için büyük oranda birinci araştırmadaki meslekler korunmuştur. Önceki araştırmada 126 meslek sorulurken bu araştırmada 133 meslek sorulmuştur. Önceki araştırmada anlaşılmayan veya temsil değeri düşük 8 meslek, ilgili grupta daha temsil edici olduğu düşünülen mesleklerle değiştirilmiştir. Ayrıca araştırmanın kapsayıcılığını artırmak üzere 7 yeni meslek eklenmiştir. Böylece bazı dağılık gruplardaki farklı tip mesleklerin itibarının doğrudan ölçülmesi sağlanmıştır. Önceki araştırma ile kıyaslandığında 15 yeni meslek listeye eklenmiştir.

Katılımcıların her meslek için verdiği puanların aritmetik ortalaması alınarak 133 mesleğin itibar puanı oluşturulmuştur. Akabinde meslekler bu puanlara göre sıralanarak Türkiye Mesleki İtibar Skalası oluşturulmuştur. Oluşturulan bu skaladaki puanların ISCO 08’deki her bir 3. düzey mesleğinin altında yer alan 4. düzeydeki mesleklere uygulanması ile tüm mesleklerle ilgili bir itibar puanı ve sıralaması elde edilmiştir.

1 ISCO 08’in yapısına dair detaylı bilgi için şuraya bakılabilir (International Labour Office, 2012)

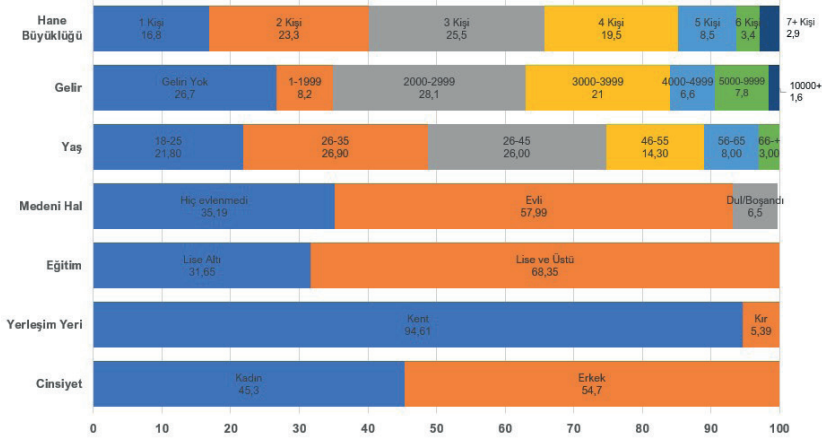
Katılımcıların bazı mesleklerin ne olduğunu bilmeden bir puan verme ihtimallerine karşı katılımcılara soruya cevap vermeme seçeneğinin olduğu hatırlatılmış ve ayrıca iki sahte meslek eklenmiştir (*septonom* ve *prolojist*). Ankete katılanların büyük çoğunluğu bu iki mesleğe puan vermemeyi tercih etmiştir. Bu da ankette sorulan mesleklerin bilinilirlik sorunu olmadığını, katılımcıların bilmedikleri meslekler konusunda puan vermediklerini ve elde edilen mesleki itibar puanlarının sağlıklı olduğunu göstermiştir.

Son olarak, hazırlanan soru formunda yer alan ankette mesleklerin yanında, katılımcıların mesleklere verdikleri puanları belirleyen etkenleri incelemek için cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, hane yapısı, tüketim eğilimleri gibi demografik ve sosyo-ekonomik bilgileri toparlayan sorularla birlikte değerlendirilmiştir.

5. Örneklemin Yapısı

Araştırma kapsamında TÜİK'in sağladığı örneklem kullanılmıştır. Örneklem 3 yedekli olacak şekilde alınmıştır. Anketler tablet ile yapılmış, veriler anlık, günlük ve haftalık olarak kontrol edilmiş, anketlerin %20'si telefon ile kontrol edilmiş ve iptal edilenler yedeklerden ikame edilmiştir. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kıy ve kent dağılımı gibi ana değişkenler bakımından örneklem Türkiye'nin toplumsal niteliklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır.

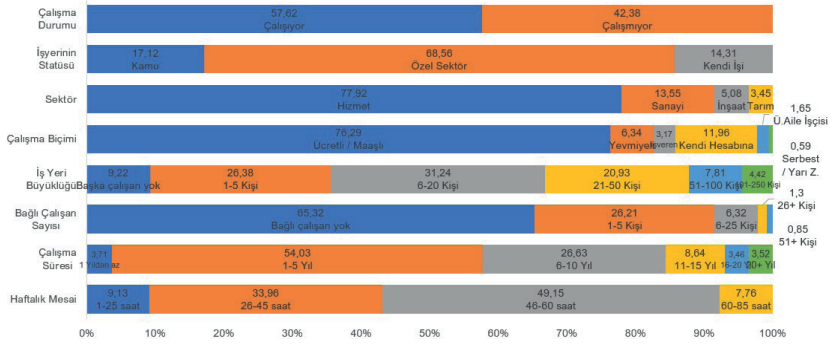
Ankete katılanların çok büyük bir kesimi Türkiye için aktif çalışma hayatı içindeki bireylerdir. Aşağıdaki grafikte görülebileceği üzere hane büyüklüğü, gelir düzeyi, yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim ve yerleşim yeri açısından Türkiye'deki mevcut kıy-kent oranına uygun bir dağılımı söz konusudur. Bu temel demografik ve sosyo-ekonomik verilerin kişilerin çalışmaya ve mesleğe bakışını çok temel düzeyde etkilediğini bilmekteyiz. Dolayısıyla buradaki dengeli bir dağılım aynı zamanda araştırma verilerinin sistematik bir şekilde analizine de zemin oluşturmaktadır.

Grafik 5. Örneklemin Sosyo-Demografik Yapısı

Mesleki itibar bakımından önemli etkenlerden birisi de çalışma hayatına katılım ve çalışma hayatındaki verilerdir. Aşağıdaki grafikte görülebileceği üzere Katılımcıların çalışma hayatına katılımı Türkiye ortalamasından %5 civarında daha yüksektir. Meslekler, çalışma hayatı ve iş hakkındaki bir araştırmada bu oranlar önemlidir. Hem çalışma hayatına aktif katılımın olması

araştırmadaki sorulara verilen yanıtların güvenilirliğini artırmaktadır hem de çalışma hayatına katılmayan grupla çalışanların cevaplarının karşılaştırılabilmesi açısından da önemlidir.

Grafik 6. Örneklemin Çalışma ile İlişkili Yapısı

6. Cevaplanmama Sayısı

Araştırmaya katılanlara hakkında bilgi sahibi olmadıkları meslekler için cevap vermeme, fikir belirtmeme imkanları olduğu hatırlatılmıştır. Buna rağmen mesleklerin itibar puanının cevaplanma oranı hayli yüksek olmuştur. Bu da mesleklerin itibarı hakkındaki bilginin yaygın olduğunu göstermektedir. Ankette yer alan 133 meslekte 124 tanesi 50’nin altında bunlardan 100 tanesi de 20’nin altında ve 80 tanesi de 10’un altında cevaplanmama sayısına sahiptir. Ankette cevaplama düzeyinin yüksekliği standart sapmaların makul düzeyde olması alınan cevapların güvenilirliğini ciddi bir biçimde artırmaktadır.

En yüksek cevaplanmama sayısına ankete koyduğumuz iki sahte mesleğin (*septonom* ve *prolojist*) sahip olması anketin güvenilirliğini göstermektedir. Bunun yanı sıra 50’den fazla cevaplanmama sayısına sahip olan meslekler şunlardır: Dekoratör (182), Müzisyen (164), Biyolog (164), Laborant (133), Fizyoterapist (89), Sosyal Hizmet Uzmanı (78), Resepsiyonist (67), Gemi Tayfası (66), Web Tasarımcısı (63). Bu meslekler genellikle insanların gündelik hayatlarında çok fazla karşılaşmalarına çıkmayan mesleklerdir. Ayrıca bu mesleklerin bazılarında farklı alanlarda birbirinden çok farklı temsillerinin olması da cevaplanmamayı artıran bir etkidir. Boyacı, bakkal/market sahibi, milletvekili, pazarcı, inşaat işçisi, garson, kasiyer, mağaza satış elemanı, güvenlik, polis, öğretmen, çöpçü gibi en yüksek cevaplanma sayısına sahip mesleklerdir. Bunların ortak özelliği insanların gündelik hayatında karşılaşabileceği, işinin düştüğü ve hizmet aldığı meslekler olmalarıdır. Sonuç olarak araştırmada çok yüksek bir cevaplama oranı olması, meslekler hakkında yaygın ve ortak bir kanaat bulunduğunu göstermektedir.

7. Türkiye’de Mesleklerin İtibarı

Bu yazının girişinde tartışıldığı üzere Türkiye’de meslek araştırmalarına zemin oluşturacak çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ayrıca mesleklerle ilgili sosyolojik araştırmalar da henüz gelişmiş değildir. Benzer şekilde mesleklerin iş hayatı içindeki konumu ile ilgili araştırmalar da sayıca ve nitelik bakımından başlangıç düzeyindedir. Öte yanan elimizde Türkiye’deki çalışma hayatının mesleki kompozisyonu ile ilgili bu bölümde analiz edilen sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca yasal mesleki örgütlenmeye sahip olan bazı mesleklerin bazı bilgilerine sahip olmakla

birlikte, genel olarak mesleklerin ortalama kazanç, eğitim, cinsiyet ve yaş gibi bileşenlerine dair elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Son yıllarda artan nitel araştırmalara rağmen Türkiye’de mesleklerle ilgili geniş planı sunan bir bilgi zemininin oluştuğunu söylemek güçtür.

Demografik geçiş sürecinde olan Türkiye’de nüfusa sunulan eğitim ile işgücü piyasaları uyumamaktadır. Türkiye’deki işlerin kompozisyonu genellikle ileri teknik eğitimli işlerden ziyade orta düzeyli eğitim gerektiren işlerde yoğunlaşmaktadır. Özellikle kadınların eğitim hayatına ve işgücüne daha fazla katılımının oluşturacağı açık ve boşlukların daha titiz bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Mesleki kompozisyon iyi kavranmadan gerçekleştirilecek her ekonomik girişim sonuçta bu verimsizliği artıracaktır.

Küresel ve ulusal düzeydeki değişimlere bağlı olarak Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında makro ve mikro düzeylerde yaşanan farklılaşmalar, mesleklerin piyasa ve sosyal konumlarını ciddi bir biçimde etkilemektedir. Dolayısıyla mesleklerin istihdamına, eğitim gereksinimlerine, ortalama kazançlarına ve sosyal itibarlarına dair karşılaştırmalı analizler yapmak ve değişimi yorumlamak gerekmektedir. Bu sebeple güç, otorite, gelir ve eğitim gibi mesleklere dair değişik bileşenleri bünyesinde barındıran mesleki itibar, bu analizleri yapmak için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Takip eden bölümlerde mesleklerin itibarı hakkında kapsamlı analizler yapılmaktadır.

8. Mesleklerin İtibar Skalası

Araştırmaya katılanlara 133 mesleğin kendi gözlerindeki itibarını 1-100 arasında puanlanması istenmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi mesleklerin puanlanma oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Her bir meslek ile ilgili cevaplar toplandıktan sonra bu puanlamalara göre çeşitli istatistik testler yapılarak cevapların sağlıklı olup olmadığı test edilmiştir. Alınan ortalama skorlara göre bir mesleki itibar skalası oluşturulmuştur. Akabinde bu skalada yer alan meslekler yaş, eğitimi, cinsiyet, gelir, çalışma durumu gibi değişkenlere göre çapraz analize tabi tutulmuştur. Ayrıca mesleklerin itibarı 2015 yılında yapılan araştırma ile de karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere mesleklerin itibar puanları belirli bir mantık içerisinde sıralanmaktadır. İyi bir kazancı olan, iyi bir eğitimle elde edilen, iş garantisi olan, bünyesinde belirli bir otoriteyi barındıran, ofis ortamlarında masa başında icra edilen mesleklerin itibar puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Aşağıda yer alan sıralamada kolayca görülebileceği üzere mesleklerin itibarları ile kazançları arasında yakından bir ilişki mevcuttur. Zaten iyi bir işte aranan özelliklerin başında “iyi bir ücret” gelmektedir. Dolayısıyla yüksek kazancı olan mesleklerin sıralamada daha yukarıda olması beklenen bir durumdur. Ancak yüksek kazancı tamamlar bir biçimde mesleği elde etmek için nitelikli ve uzun bir eğitimin gerekmesi, işin kol gücüne dayanmıyor oluşu, topluma doğrudan faydası ve gündelik hayatta karşılaşılmaması da mesleki itibarı olumlu etkileyen etkenler arasında yer almaktadır. Benzer şekilde genellikle iş garantisi olan mesleklerin itibarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Günümüzde mesleklerin sosyal itibarını belirleyen önemli etkenlerden biri de ilgili mesleğin kirli veya temiz bir işi icra edip etmediğidir. Bu aynı zamanda kol emeği ile zihin emeğinin sanayi sonrası toplumda birbirinden ayrılması ile de yakından alakalı bir durumdur. Kirli meslekler genellikle bedensel emek gerektirir; buna mukabil zihinsel çalışmaya dayalı meslekler ise daha çok ofis ortamında icra edilen “steril” işleri gerçekleştirmektedirler. Tabloda görülebileceği üzere bedensel çalışma gerektiren işlerin sosyal itibarı genellikle masa başı işler olarak tabir edilen zihinsel emek gerektiren işlere göre daha düşüktür. Toplumda ideal bir mesleğin düzenli çalışma saatleri ve rahat bir çalışma ortamına sahip olması beklenmektedir.

Sıralamada dikkat çeken bir başka nokta ise üniformalı meslekler olarak tabir edilen mesleklerin (*general, hekim, hemşire, polis* vb.) eğitim ve gelir bakımından kendilerine benzeyen mesleklerden genellikle daha itibarlı olmasıdır. Bu mesleklerin günlük hayat içerisinde fark edilmesi kolaydır, üniformadan ötürü yaptıkları işin ayırt edilmesi ve dolayısıyla sosyal işlev ve faydalarının da anlaşılması kolaydır. Bu meslekler aynı zamanda üniformanın kendilerine kazandırdığı güç ve otoriteden faydalanmaktadırlar. Böylece kendilerine benzer diğer mesleklerden daha belirgin hale gelebilmektedirler.

Tabloda görüleceği üzere araştırma neticesinde en itibarlı meslek; tüm dünyada olduğu gibi açık ara ile *hekimlik*dir. Hekimlik itibarlı olmakla birlikte kendisinden sonra gelen ikinci sıradaki *hâkimden* ortalama 3 puan civarına daha yüksek bir itibar skoruna sahiptirler. Listede bir önceki veya sonraki meslekten itibarı 3 puan farklılaşan bir diğer meslek ise listenin altında yer alan *dansözdür*. Dolayısıyla bu iki meslekten birinin yüksek itibarıyla diğerinin de düşük itibarıyla diğer mesleklerden ayrıştığı görülmektedir.

Listede ilk yirmi sırada yer alan mesleklere bakıldığında genellikle ileri düzeyde eğitim gerektiren, yüksek otoriteye sahip, devletle ilintili ve yüksek kazanç düzeyine sahip meslekler olduğu görülebilir. Türkiye'de meslek edinme ve mesleklerin hiyerarşik konumu iki şeyle yakından ilintilidir. Bunlardan birincisi üniversiteye giriş sınavından alınan yüksek puanlarla elde edilen bir üniversite eğitimidir. *Tıp, hukuk, mimarlık, dış hekimliği* gibi meslekler kendi alanlarında yüksek puanlarla öğrenci alan üniversite programlarından mezun olmayı gerektirmektedir. Benzer şekilde *pilot, büyükelçi, vali* gibi meslekler de uzun zaman gerektiren kıdem ve yükselmelerle elde edilebilen mesleklerdir. Mesleki itibarı belirleyen bir diğer etken ise devletle ilintili olmaktır. Sıklıkla konuşulduğu üzere yeni nesil iş ve mesleklerin (bilişim, bilgisayar, reklam, pazarlama, tasarım, markalama gibi) listede ilk yirmide yer almaması bu işlerin Türkiye'de halen daha en cazip işler olarak konumlandırılmadığını göstermektedir. Türkiye'de mesleklere bakış halen geleneksel işleri tepeye yerleştirmektedir.

Mesleki itibar bakımından en alt sırada yer alan mesleklere bakıldığında bu mesleklerin ortak özelliğinin bedensel, geçici, güvencesiz, ileri düzey eğitim ve beceri gerektirmeyen, basit ve kısa süreli bir talim ile öğrenilebilen, kazancı düşük işler oldukları görülür. Bu meslekler genellikle enformel sektörle de yakından ilişkilidir. *Arıci ve balıkçı* gibi bir iki kırsal meslek de bu grupta yer almaktadır. Bu meslekler genellikle yevmiye usulü kazanç elde edilen düzenli bir gelire sahip olmayan işlerdir.

Öte yandan bu mesleklerin en önemli özelliği bedensel kirlenmeye dayalı olmalarıdır. Bu da bu mesleklerin saygınlık düzeyini ciddi bir biçimde etkilemektedir. Zira yukarıda belirtildiği gibi üniforma ve elbisenin temizliği mesleğin saygı görmesi için önemli unsurlardan biridir. *İnşaat işçisi, boyacı, sıvacı, çöpçü, tarım işçisi* gibi yapılan iş icabı kirlenmeye dayalı olan mesleklerin toplum nezdindeki itibarı da düşük çıkmıştır.

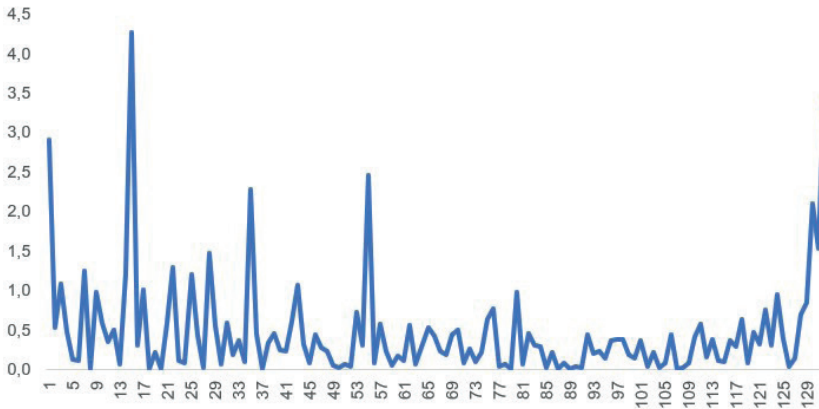
Araştırma kapsamında ölçüldüğü kadarıyla ideal bir işte aranan özellikler bu mesleklerde bulunmamaktadır. İnsanların zihnindeki itibarlı işler eğitilmiş, masa başı, yönetsel, uzmanlık gerektiren, iyi kazançlı, istikrarlı ve güvenceli işlerdir. Bu anlamda iyi bir işte aranan özellikler ile mesleki itibar puanlamaları arasında düzenli bir ilişki olduğu görülmektedir.

Listenin en altında yer alan meslek olan *dansözlük* ise hem yukarıda belirtilen itibarı düşüren özelliklere sahiptir hem de aynı zamanda ahlaken de yargılanan bir meslektir. Bu da listenin en altında yer almasının yanı sıra kendisini takip eden diğer mesleklerden çok önemli bir puan farkıyla ayrılmasına neden olmaktadır. Diğer meslekler bir önceki veya sonraki sırada yer alan meslekten çok az puan farkıyla ayrılırken dansözlük 3,5 puan civarında bir farkla ayrışmaktadır.

Mesleki itibar bakımından beş anlamlı grup tespit edilmiştir.

1. *Güçlü Meslekler*: En tepede yer alan meslekler iyi bir eğitim gerektiren, mesleki otonomi ve otoriteye sahip, iyi kazanan ve çoğunlukla kamusal gücü kullanan mesleklerdir.
2. *Eğitilmiş Yüksek Vasıflı Meslekler*: Takip eden grup ise genellikle eğitimle elde edilen beyaz yakalı yarı yönetsel uzman profesyonel mesleklerdir.
3. *Vasıflı Rutin Meslekler*: Bu grupta iyi bir lise veya genellikle standart bir üniversite eğitimiyle elde edilen ve rutin bir şekilde ofis ortamında bilgiye dayalı olarak icra edilen meslekler yer almaktadır.
4. *Zanaat ve Esnaf Meslekleri*: Bu grupta geleneksel kendi işinde çalışan zanaatını icra eden geniş küçük esnaf ve zanaatkarların meslekleri bulunmaktadır.
5. *Bedensel Meslekler*: Bu grupta bedensel çalışmaya dayalı, kirlenmeyi içeren, genellikle daha az güvenceli, iş güvenliği düşük, daha az kazanan meslekler yer almaktadır.
6. İmam, öğretmen, müteahhit gibi bazı kategori dışı istisnalar olmakla birlikte genellikle bu gruplama işlemektedir.

Aşağıda yer alan Grafik 7'da görüldüğü üzere puanlama seyrinde genellikle bir önceki meslekle bir sonraki meslek arasında 0,5 puan civarında bir farkla değişim görülmektedir. Ancak bazı mesleklerin ve bazı sıraların kritik bir biçimde diğerlerinden ayrıştığı da görülmektedir. Bu anlamda listenin başında ve sonunda yer alan meslekler diğerlerinden kopuktur. Birinci sırada yer alan *hekim* bir sonraki meslekten 2,9 puan yüksek iken 15. Sırada yer alan *psikolog* da takip eden *makine mühendisinden* 4,3 puan yüksektir. Sıralamadaki en yüksek fark burada oluşmaktadır. Demek ki ilk 15 meslek daha bütünleşikken sonrasında da ayrılmaktadır. Buna benzer şekilde 55. sırada yer alan *ebeden* 56. sırada yer alan *teknisyene* geçerken de 2,5 puanlık bir fark oluşmaktadır. Burada da genel manada eğitilmiş beyaz yakalı mesleklerden eğitim gerektirmeyen esnaf ve zanaatkarlık mesleklerine bir geçiş görülmektedir.

Grafik 7. Puanlamanın Değişimi

Tablo 1. Mesleklerin İtibar Puanı Sıralaması ve Puanlamanın Değişimi

Meslek*	2020 Sıra	2020 skor	2015 Sıra	2015 Skor	Sıra Farkı	Skor Farkı
Tıp Doktoru	1	87,17	1	88,3	0	-1,13
Hâkim	2	84,26	3	82,17	1	2,09
Üniversite Profesörü	3	83,73	2	83,32	-1	0,41
Pilot	4	82,65	NA	NA	NA	NA
Büyükelçi	5	82,16	9	76,68	4	5,48
Vali	6	82,04	7	78,15	1	3,89
Diş Hekimi	7	81,93	5	79,5	-2	2,43
Yüzbaşı	8	80,69	8	77,9	0	2,79
General	9	80,68	6	78,31	-3	2,37
Avukat	10	79,7	16	72,87	6	6,83
Milletvekili	11	79,12	22	69,72	11	9,4
Mimar	12	78,76	10	76,23	-2	2,53
Belediye Başkanı	13	78,26	18	72,78	5	5,48
Öğretmen	14	78,19	4	80,98	-10	-2,79
Psikolog	15	76,99	12	75,55	-3	1,44
Makine Mühendisi	16	72,72	13	75,26	-3	-2,54
Genel Müdür (Kamu)	17	72,42	14	73,42	-3	-1
Üniversitede Araştırma Görevlisi / Asistan	18	71,41	17	72,84	-1	-1,43
Elektrik Mühendisi	19	71,4	15	73,1	-4	-1,7
Astsubay	20	71,18	20	70,73	0	0,45
İnşaat Mühendisi	21	71,18	19	72,69	-2	-1,51
Yazar	22	70,6	25	68,64	3	1,96
Genel Müdür (Özel Sektör)	23	69,3	24	68,83	1	0,47
Eczacı	24	69,18	11	75,79	-13	-6,61
Veteriner	25	69,11	27	67,66	2	1,45
Polis Memuru	26	67,91	23	69,66	-3	-1,75
Aktör	27	67,47	58	57,07	31	10,4
Özel Şirkette Müdür / Müdür Yardımcısı	28	67,46	29	66,66	1	0,8
Futbolcu	29	65,98	NA	NA	NA	NA
Hemşire	30	65,42	21	70,57	-9	-5,15
Bilgisayar Yazılımcısı	31	65,35	30	66,11	-1	-0,76
Kimyager	32	64,76	37	63,86	5	0,9
Fizyoterapist	33	64,58	33	64,41	0	0,17
Mağaza Müdürü	34	64,21	42	61,28	8	2,93
Futbol Hakemi	35	64,11	57	57,08	22	7,03
Otel ve Restoran Müdürü	36	61,84	41	61,56	5	0,28
Ekonomist	37	61,39	32	64,94	-5	-3,55
Sosyolog	38	61,38	35	64,05	-3	-2,67
Müzisyen	39	61,04	NA	NA	NA	NA
Web Tasarımcısı	40	60,58	38	62,63	-2	-2,05
Biyolog	41	60,33	31	65,24	-10	-4,91
Muhtar	42	60,11	67	55,72	25	4,39
Müteahhit	43	59,5	NA	NA	NA	NA
Laborant	44	58,44	46	60,59	2	-2,15
Halkla İlişkiler Uzmanı	45	58,12	36	63,88	-9	-5,76
İnsan Kaynakları Uzmanı	46	58,03	40	61,8	-6	-3,77

Spiker	47	57,59	66	55,75	19	1,84
İtfaiyeci	48	57,31	26	68,2	-22	-10,89
Vergi Memuru	49	57,08	47	59,95	-2	-2,87
Sosyal Hizmet Uzmanı	50	57,03	49	59,1	-1	-2,07
İstatistikçi	51	57	48	59,21	-3	-2,21
Gazeteci	52	56,93	45	60,7	-7	-3,77
Kuyumcu / Sarraf	53	56,89	NA	NA	NA	NA
Muhasebeci	54	56,16	34	64,23	-20	-8,07
Ebe	55	55,85	39	62,16	-16	-6,31
Teknisyen	56	53,39	50	58,94	-6	-5,55
Lokanta / Restoran İşletmecisi	57	53,3	NA	NA	NA	NA
Kütüphaneci	58	52,72	62	56,44	4	-3,72
Dekoratör	59	52,49	59	56,86	0	-4,37
Gemi Makinisti	60	52,45	43	60,82	-17	-8,37
Şantiye Şefi	62	51,66	72	54,74	10	-3,08
Reklam ve Pazarlama Uzmanı	63	51,55	65	56	2	-4,45
Yönetici Sekreteri	64	50,98	80	53,72	16	-2,74
İmam	65	50,92	28	67,61	-37	-16,69
Makine Operatörü	66	50,6	56	57,43	-10	-6,83
Seyahat Rehberi	67	50,06	74	54,46	7	-4,4
Oto Galerici	68	49,63	NA	NA	NA	NA
Dükkançı / Küçük İşletme Sahibi	69	49,4	NA	NA	NA	NA
Kameraman	70	49,21	68	55,54	-2	-6,33
Emlakçı	71	48,77	96	51,11	25	-2,34
Veznedar	72	48,27	77	54,05	5	-5,78
Aşçı	73	48,18	60	56,47	-13	-8,29
Gardiyan	74	47,93	86	53,1	12	-5,17
Sigorta Satış Temsilcisi	75	47,84	91	52,03	16	-4,19
Postacı	76	47,63	64	56,22	-12	-8,59
Mekanik ve Elektronik Makine Montajcısı	77	46,99	61	56,47	-16	-9,48
Sekreter	78	46,23	105	49,61	27	-3,38
Stüdyo Fotoğrafçısı	79	46,18	100	50,51	21	-4,33
Güvenlik Görevlisi	80	46,12	79	53,85	-1	-7,73
Lokomotif Sürücüsü	81	46,11	63	56,32	-18	-10,21
Vinç vb. Operatörü	83	44,72	52	58,62	-31	-13,9
Ahşap Mobilya İmalatçısı	84	44,65	73	54,6	-11	-9,95
Kuaför / Berber	85	44,19	98	51,01	13	-6,82
Çağrı Merkezi Çalışanı	86	43,89	NA	NA	NA	NA
Resepsiyonist	87	43,59	101	50,37	14	-6,78
Gemi Tayfası	88	43,57	87	52,94	-1	-9,37
Mandıracı / Süt Ürünleri İmalatçısı	89	43,36	55	57,47	-34	-14,11
Mağaza Satış Elemanı	90	43,36	99	50,71	9	-7,35
Kasap	91	43,28	82	53,48	-9	-10,2
Basımcı (Matbaacı)	92	43,28	83	53,4	-9	-10,12
Marangoz	93	43,25	76	54,25	-17	-11
Fırıncı	94	43,23	70	55,24	-24	-12,01
Büro Elemanı / Ofis boy	95	42,78	115	47,87	20	-5,09
Çiftçi	96	42,58	53	58,41	-43	-15,83
Maden İşçisi	97	42,35	51	58,83	-46	-16,48

Terzi	98	42,21	85	53,37	-13	-11,16
İnşaat Ustası	99	41,85	71	54,8	-28	-12,95
Kasiyer	100	41,47	116	47,8	16	-6,33
Bakkal	101	41,09	NA	NA	NA	NA
Hastabakıcı	102	40,9	81	53,66	-21	-12,76
Kaynakçı	103	40,76	93	51,61	-10	-10,85
Taksi/Dolmuş Şoförü	104	40,39	97	51,07	-7	-10,68
Oto Tamircisi	105	40,36	92	51,91	-13	-11,55
Çocuk Bakıcısı	106	40,15	94	51,59	-12	-11,44
Tesisatçı (Elektrik, Su, Bina)	107	40,13	78	53,95	-29	-13,82
Garson	108	40,04	106	49,54	-2	-9,5
Bahçıvan	109	39,6	114	48,08	5	-8,48
Demirci	110	39,6	112	48,66	2	-9,06
Ormancı	111	39,58	84	53,37	-27	-13,79
Tır / Kamyon Şoförü	112	39,5	NA	NA	NA	NA
Tabelacı	113	39,09	113	48,34	0	-9,25
Otopark Görevlisi	114	38,52	123	44,11	9	-5,59
Besici	115	38,37	90	52,45	-25	-14,08
İnşaat İşçisi	116	37,99	88	52,69	-28	-14,7
Tekstil Çalışanı / İşçisi	117	37,87	NA	NA	NA	NA
Balıkçı (Balık avlayan kişi)	118	37,78	109	48,87	-9	-11,09
Arııcı	119	37,41	95	51,31	-24	-13,9
Pazarcı	120	37,12	107	48,95	-13	-11,83
Ayakkabı Yapımcısı / Tamircisi	121	36,49	103	50,07	-18	-13,58
Boyacı	122	36,42	111	48,67	-11	-12,25
Sıvacı	123	35,94	108	48,91	-15	-12,97
Tarım İşçisi / Irgat	124	35,61	104	50,07	-20	-14,46
Bina-Büro Temizlikçisi	125	34,86	119	45,87	-6	-11,01
Ütücü	126	34,56	NA	NA	NA	NA
Ayakkabı Boyacısı	127	33,62	120	45,63	-7	-12,01
Çöpçü	128	33,22	102	50,09	-26	-16,87
Sokak Satıcısı / Seyyar Satıcı	129	33,18	124	41,45	-5	-8,27
Apartman Görevlisi/Kapıcı	130	33,04	NA	NA	NA	NA
Astrolog/Falcı	131	32,35	125	27,41	-6	4,94
Gündelik Temizlikçi	132	31,51	117	47,54	-15	-16,03
Hamal	133	29,41	122	44,17	-11	-14,76
Düzensiz işlerde çalışan işçi	134	27,88	NA	NA	NA	NA
Dansöz	135	24,42	126	26,82	-9	-2,4
Anketör	NA	NA	89	52,47	NA	NA
Broker (Menkul Kıymetler ve Finans Alım Satımcıları ve Aracıları)	NA	NA	75	54,32	NA	NA
Bulaşıkçı	NA	NA	118	46,73	NA	NA
Çamaşırıcı	NA	NA	121	44,65	NA	NA
Çevirmen	NA	NA	44	60,77	NA	NA
Daktilograf	NA	NA	110	48,82	NA	NA
Otobüs Şoförü	NA	NA	69	55,39	NA	NA
Spor Antrenörü	NA	NA	54	57,74	NA	NA

* Genişletilmiş uyarlanmış liste için bk. www.tyap.net/tma

9. Mesleki İtibar ve İşteki Otorite

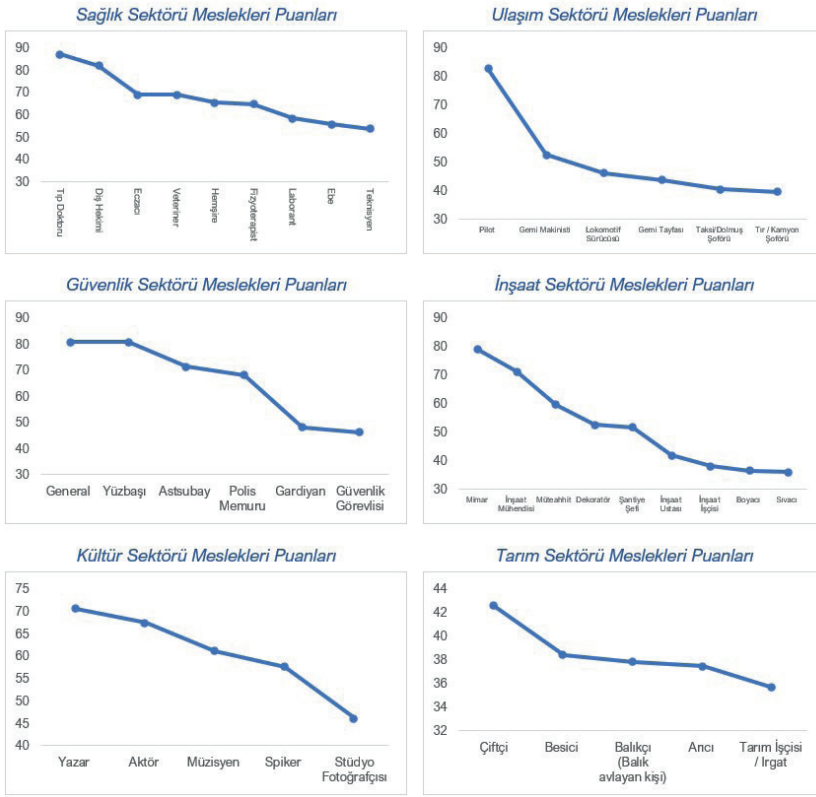
Mesleki itibar ile mesleki güç ve otorite arasında yakından bir ilişki bulunduğu düşünülür. Güç ve otorite sosyal statünün özel bir bileşeni olarak karşımıza çıkar. Bir mesleğin işteki konumu değiştikçe mesleki güçü ve otoritesi de değişir. İnsanlar mesleklerin sahip oldukları gücü ve otoriteyi algılar ve meslekleri buna göre değerlendirirler. Bu anlamda belirli sektörlerdeki mesleklerin işteki hiyerarşik konumlanmaları ile itibar puanları arasındaki ilişki çok şey söylemektedir.

Örneğin sağlık sektörü gücün, itibarın ve kazancın hiyerarşik olarak konumlandığı bir alandır. Araştırmamız kapsamında bu sektörde yer alan veya bu sektörle ilişkili olan 9 mesleğin itibarının puanlanmasını istedik. Bu bağlamda sorduğumuz meslekler gerek hastanedeki günlük döngü anlamında gerekse karar vericilik, tıbbi bilgi düzeyi ve yönetsel gücü kullanma anlamında birbirinden farklılaşmaktadır. Bu hiyerarşinin tepesinde *hekimler* yer almaktadır. *Diş hekimleri* de hekim olmakla birlikte onların konumu tıp hekimleri gibi değildir. *Eczacılar* bir taraftan tıbbi bilgiye sahip olsalar da sektörün hiyerarşik güç dünyasının kenarında ona eklenerek varlıklarını sürdürmektedirler. Takiben yine hastane hiyerarşisinde yer almayan bir başka hekim grubu olan *veteriner hekimler* gelmektedir. Eczacılar ve veterinerler mesleklerini çoğu kez serbest icra etmeleri bakımından esnaf dünyasının bir parçası olarak da görülmekte ve böylece tıbbın dokunulmaz gücünden bir miktar uzaklaşmaktadırlar. Bu grubu takiben özel bir eğitim gerektiren ama ortalama kazanç seviyesine sahip, buna mukabil ileri düzey bir sorumluluk ve dağınık mesaiye sahip tıbbi meslekler gelmektedir. Bunlardan ilki olan *hemşire* tıp sektörünün aracı mesleğini temsil eder. Hemşire tıbbi bilgi ve otoritenin halka yansıyan aracıdır. *Fizyoterapist* eğitilmiş ve özel bilgi gerektiren bir tıbbi meslek olarak hemşireye yakın bir itibar elde etmektedir. *Laborant* ise fizyoterapist gibi değildir. Onun itibar puanı ciddi bir biçimde daha azdır. Bunda muhtemelen laborantın makinalara bağlı bir meslek olarak pek fazla güç ve otorite sahibi olmaması etkilidir. Buna mukabil aslında doğum hemşiresi olan ebenin itibar puanı hemşireden epey düşüktür. Ebe bu anlamda halktan biri olarak da görülebilir. Eğitilmiş ebe itibarını aynı zamanda geleneksel ebe ile paylaşmaktadır. Bu onun sosyal değerini artırmakla birlikte muhtemelen mesleki itibarını azaltmaktadır. Listenin en altında ise sağlık sektöründeki mavi yakalı bedensel çalışanları temsil eden hastane hizmet sunumu hiyerarşisinin en altında yer alan *hastabakıcı* diğerlerinden çok fazla düşük bir puanla yer almaktadır.

Benzer bir eğilimi ulaşım sektöründeki mesleklerde görebiliriz. Bu sektör sağlık sektörü kadar sıkı organize ve hiyerarşi ve gücün sistematik dağıldığı bir sektör değildir. Ancak yine de mesleklerin dağılımı ve çalışma koşulları konusunda bir farklılaşma mevcuttur. *Pilot* hem sayı bakımından az olması hem ileri düzeyde eğitilmiş bir meslek olarak mesleki özerklik ve otoritesinin görünür olması ve ayrıca kazanç düzeyi bakımından seçkin bir meslek olarak göze çarpmaktadır. Bu yönüyle mesleki itibar skalasında ilk beşte yer almıştır. Ulaşım sektöründeki puanlamanın dağılımında pilotu takiben aslında mesleğin icrası bakımından ona benzeyen bir başka meslek olan *gemi makinisti* gelmektedir. Gemi makinisti de aslında ileri düzeyde eğitime sahip, karar alma ve uygulama gücü olan ve muhtemelen iyi kazanan üniformalı bir meslektir. Aslında bir mesleğin yüksek itibara sahip olması için gerekli olan bütün bileşenlere sahiptir. Ancak buna mukabil ağır çalışma koşulları, yüksek sorumluluk, sosyal hayatı askıya alan bir seyrüsefer düzeni bu mesleğin tercih ve arzu edilebilirliğini azaltmaktadır. Takiben bir başka özel eğitim gerektiren ama daha teknik bir iş olan *lokomotif sürücüsü* gelmektedir. Akabinde ise özel bir meslek olan *gemi tayfası* bulunur. Tayfa da muhtemelen özel eğitim gerektirmesi ve kazancı ile *taksi/dolmuş şoförü* ve *tır/kamyon şoföründen* daha yüksek bir puana sahiptir. Özel bir eğitim ve nitelik gerektirmeyen taksi/dolmuş şoförü ve tır/kamyon şoförü bu anlamda hem kötü çalışma koşulları hem de istikrarsız ve güvencesiz iş durumları nedeniyle ulaşım sektörünün en altında yer almaktadır.

Benzer bir hiyerarşik konumlanmayı güvenlik mesleklerinde görmekteyiz. Listenin en tepesinde *general* ve *yüzbaşı* bulunmaktadır. Aslında bu iki rütbe Türkiye’de daha önceki mesleki itibarlarını bir miktar kaybetmiş gözükmektedir. Muhtemelen son birkaç yıllık süreçte yaşananlar ve görüntüler bu mesleklerin itibarını ciddi bir biçimde etkilemiş benzerdir. Yüzbaşının general ile aynı puana sahip olması ilginçtir. Halkın belirli bir rütbeden itibaren askeri meslekleri özdeş gördüğünü gösterir. Ordu hiyerarşisinde subayların altında yer alan *astsubaylık* bunları takiben gelmektedir. *Polis* memurluğu özel bir eğitim gerektiren bir meslektir. Ayrıca polisler kanunun ve üniformanın gücünü kullanırlar. Ancak öte yandan uzun mesai saatleri, düzensiz çalışma koşulları, sıkı bir emir komuta zincirine tabiiyet ve ileri düzeyde sorumluluk gerektirmesi bakımından düşük bir itibara sahiptir. Polis memuru, astsubayla kıyaslandığında muhtemelen daha ulaşılabilir ve dokunulabilir olması bakımından daha düşük bir puan almaktadır. *Gardiyan* ve *güvenlik görevlisi* ise güvenlik sektörünün en altında yer alan iki meslek olarak itibar skalasında da diğerlerinden çok ciddi bir puan farkıyla en altta yer almaktadır.

İnşaat sektöründe de benzer bir hiyerarşik konumlanma mevcuttur. Araştırmamızda bu sektörde yer alan çok sayıda meslek arasında farklı konum ve iş ilişkilerine sahip 9 mesleğin itibarının puanlanmasını istedik. *Mimar* bu sektörde yer alan meslekler arasında en tepede yer almaktadır. Mimarlık bir taraftan zor elde edilen bir eğitime sahipken öte yandan mesleki gücü ve otoriteyi temin eden belirli bir yasal tekele sahiptir. Ayrıca mimarlık çalışma koşulları ve çalışmanın organizasyonu bakımından otonom yüksek kazançla sahip bir meslektir. Bu sebeple inşaat sektörünün en itibarlı mesleği olması beklenebilir ve anlaşılabilir. Öte yandan mimarı takiben *inşaat mühendisi* gelmektedir. Bu iki mesleğin arasında önemli bir puan farkı göze çarpmaktadır. İnşaat mühendisi artık zor ulaşılan bir eğitime sahip değildir, ayrıca sayı bakımından fazlalaşmıştır. Bu sebeple kazanç ve otorite düzeylerinde ciddi bir düşüş söz konusudur. Dolayısıyla inşaat mühendisi artık seçkin bir meslek olarak görülmez. Bu anlamda *müteahhidin* konumu ilgi çekicidir. Bir taraftan yüksek kazançla sahip olduğu varsayılan bu mesleğin her hangi bir özel eğitim gerektirmemesi ve ayrıca kamusal olarak çok olumlu bir imaja sahip olmaması onu büyük bir farkla inşaat meslekleri arasında üçüncü sıraya yerleştirmektedir. *Dekorator* ve *şantiye şefi* özel bilgi gerektiren ancak sosyal olarak çok büyük bir değer ifade etmeyen mesleklerdir. Aslında iyi eğitim gerektiren bu iki meslek ayrıca itibarlarını alaylı meslektaşları ile paylaşmaktadırlar. Bu sebeple kendilerine benzeyen diğer beyaz yakalı bilgiye dayalı mesleklerle aynı grupta 50 puan bandından yer almaktadırlar. En altta ise sektörün iş yükünü çeken, daha az bir otonomi ve otoriteye sahip *inşaat ustası*, *inşaat işçisi*, *boyacı* ve *sıvacı* gibi bedensel çalışmayı gerektiren ve kirlenmeye dayalı işler gelmektedir. Bu meslekler Türkiye’de genellikle eğitimsiz ve düşük vasıflı iş gücünün yapmış olduğu bir iş grubunu temsil eder. Ayrıca bu mesleklerin kazanç seviyeleri düşük, işleri istikrarsız ve güvencesiz olmasının yanı sıra çalışma koşulları güvenli değildir. Dolayısıyla mesleki itibar bakımından inşaat sektörünün en altında yer almaları anlaşılabilir.

Grafik 8. Mesleki Otoriteye Göre Mesleki İtibarlar

10. Mesleki İtibarın Değişimi

Araştırmamızın önemli amaçlarından birisi de mesleki itibarın değişimini analiz etmektir. Bu anlamda elimizde 2014-2015 yılında yapılan bir araştırmanın bulunması büyük bir imkan oluşturmaktadır. Önceki araştırmadaki skor ve sıralamalar ile kıyaslandığında bu araştırmada, ilk yirmide ve son yirmide yer alan mesleklerin çok büyük bir değişime uğramadığı söylenebilir. Bununla birlikte tarım, inşaat ve sanayi sektörlerindeki mesleklerin önemli bir kısmı sıra kaybı yaşarken hizmet sektörü kapsamındaki mesleklerin daha üst sıralara yükseldiğini görüyoruz. Mesleklerle atfedilen itibar hem çalışma hayatındaki yapısal dönüşümle hem de siyasi, toplumsal ve kültürel gündem ve süreçlerle yakından alakalı biçimde değişmektedir (Detaylı bilgi için bk. Tablo 1. Mesleklerin İtibar Puanı Sıralaması ve Puanlamanın Değişimi).

Bu anlamda en güçlü değişim *milletvekilliğinde* gerçekleşmiştir. Aradan geçen sürede milletvekilinin itibarının arttığı ve sıralamada 11 basamak yükseldiği görülmektedir. Buna yol açan iki etkenden bahsetmek mümkündür: Birincisi, 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminde ayakta kalan siyaset kurumu bir bütün olarak yoğun bir dikkat ve takip odağı haline gelmiş; siyasetçinin önemi ve itibarı artmıştır. İkincisi, Haziran 2018 genel seçim sonucunda mecliste, çoğunluk oyları kadar azınlıkta kalan görüş ve ideolojilerin de temsil edildiği bir milletvekili dağılımı oluşmuştur. Bu da seçmen tercihlerinin siyasete hiç olmadığı kadar yansıdığı anlamına gelir. Nitekim bir

önceki araştırmada milletvekilliğinin itibarını düşüren etken belirli bir dünya görüşüne sahip grupların düşük puan vermesi iken bu araştırmada milletvekilliğinin itibar puanlarının farklı dünya görüşlerinden katılımcılar arasında daha dengeli dağıldığı görülmektedir.

Siyasete bağlı benzer bir değişim, *belediye başkanının* sırasında görülmektedir. Belediye başkanının sırasının önceki araştırmaya göre 5 sıra yükselmesinin arkasında, araştırmanın yapıldığı süreçte birçok beldede tekrar seçim yapılması etkili olmuştur. Bilhassa İstanbul seçimlerinin kamuoyunu uzun süre meşgul etmesi, katılımcıların nezdinde belediye başkanının önemini artırmıştır. Seçimden kaynaklanan bir diğer artış, 67'den 42'ye yükselen *muhtarın* sırasında yaşanmıştır.

Siyasi gelişmelerden dolayı şekilde etkilenen bir diğer meslek *avukatlıktır*. Avukatlık 6 sıra yükselerek ilk 10'a girmiş; *hakim* ise üniversite profesörünü geçerek ikinci sıraya yerleşmiştir. Bu, genel olarak hukukla ilgili mesleklerin itibarında bir artış anlamına gelir. Son yıllarda birçok davanın kamuoyuna yansımaları, hukukçulara olan ihtiyacın açığa çıkması, hukuk mesleklerinin sahip olduğu gücün farkına varılması bunda etkili olmuştur.

Siyasi gelişmeler milletvekili, avukat ve belediye başkanı için itibar kazanımı anlamına gelirken *general* için tam tersi bir etkiye yol açmıştır. Generalin iki araştırmada da ilk 10'da olmasını büyükelçi, hakim ve vali gibi devlet, düzen ve erişilmezliği temsil eden müktedir bir konuma sahip olmasıyla açıklayabiliriz. Ancak görece küçük de olsa 6'dan 9. sıraya düşmesi, bilhassa 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin bastırılması ve ardından darbeye katılan generallerin yargılanmasıyla alakalı görünmektedir.

Radikal bir itibar kaybı yaşayan mesleklere gelince bunlar arasında *öğretmenlik* ve *eczacılık* başta gelmektedir. Öğretmenliğin bir önceki araştırmada dördüncü sırada çıkmış olması, bu mesleğin hala hak ettiği maddi ve manevi getirileri elinde tuttuğu izleniminin toplumun nezdinde aşınmamış olmasıyla ilgiliydi. Ancak aradan geçen beş yılda öğretmenlik mesleğinin konum kaybının fark edildiği anlaşılmaktadır. İlk yirmide yer alan meslekler arasında öğretmenlik pek çok bakımdan diğerlerinden ayrılır. Eğitim, gelir, otorite bakımından diğerlerinden daha düşük bir konumda olmasına rağmen öğretmenliği ilk yirmiyeye dahil eden etken, geleneksel ve simgesel anlam ve konumudur. Cumhuriyet tarihi boyunca bilgi ve değer taşıyıcısı olarak tanımlanan bu meslek, günümüzde ücret ve çalışma şartları bakımından ciddi bir erozyonla karşı karşıyadır ve bu da iki araştırma arasındaki sıra farkında ifadesini bulmuştur.

Sıralamada dramatik düşüş yaşayan bir diğer meslek de *eczacılıktır*. Eczacılık da yoğun bir konum ve statü kaybı yaşayan bir meslek olarak göze çarpmaktadır. Artan mezun sayısı, sağlık sisteminin ve ilaç piyasasının değişen yapısı nedeniyle eczacılık artık eskisi kadar cazip bir meslek değildir. 11. sıradan 24. sıraya düşmesi eczacılığın yaşadığı meslekî aşınmanın bir göstergesidir. Önceki araştırmada en altta bulunan mesleklerin sıralamasına baktığımızda önemli bir değişim görmüyoruz. Dansöz gibi ahlaki yargı yüklü mesleklerle hamal, temizlikçi, boyacı gibi beden emeği gerektiren meslekler puan ve sıralamada genel anlamda düşüş yaşamıştır. Bununla birlikte, önceki araştırmada en alttaki 30 meslek arasından *kasiyer* 16, *büro elemanı* 20, *sekreter* 27, *resepsiyonist* 14 ve *stüdyo fotoğrafçısı* 21 basamak yükselerek bir fark oluşturmuştur. Bu mesleklerin ortak özelliği yoğun beden emeğinden ziyade masa başı hizmet işleri olmasıdır.

Bu mesleklerin itibarı sırasının yükselmesi, hizmet sektöründe düşük ücretli istihdamın oranının artışıyla da alakalıdır. Nitekim sıralamada en fazla artış kaydeden ilk 20 mesleğe baktığımızda aktör, futbol hakemi, spiker, milletvekili gibi her daim göz önünde olan mesleklerin yanı sıra, 80'den 64'e çıkan *yönetici sekreteri*, 91'den 75'e çıkan *sigorta satış temsilcisi*, 42'den 34'e çıkan *mağaza müdürü* ve 74'ten 67'e çıkan *seyahat rehberi* gibi yine beyaz yakalı işleri görüyoruz. Bu da kamudan ziyade özel sektördeki hizmet işlerinin itibarında artış olduğunu; medya, sanat ve spor mesleklerinin de bu artışta önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

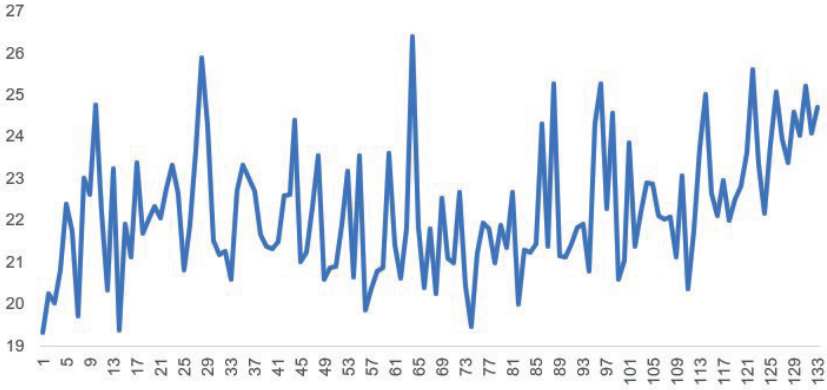
Tersinden baktığımızda, 51'den 97'e inen *maden işçisi*, 53'ten 96'ya inen *çiftçi*, 28'den 65'e inen *imam*, 55'ten 89'a inen *mandracı* ve 52'den 83'e inen *vinç operatörü* en fazla sıra kaybı yaşayan ilk beş mesleği oluşturmaktadır. Bunlardan maden işçiliğinin bir önceki araştırma yürütülürken mevcut olan özel koşullardan ötürü suni bir biçimde yüksek olduğu söylenebilir. Önceki araştırma yürütülürken meydana gelen iki maden kazası katılımcılarda maden işçileri ile duygusal bir bağ oluşturduğu için maden işçiliği benzer mesleklerden farklılaşarak yüksek puanlanmıştı. Bu araştırmada bu durumun normalleştiği ve maden işçiliğinin kendisine benzer işlerle yakın puanlandığı görülmektedir.

Devamında *işçi*, *ormancı*, *çöpçü*, *arıcı*, *pazarcı*, *tesisatçı* gibi meslekler sıralanmaktadır. Bu da tarım ve sanayi sektörlerindeki işlerin son beş yılda hızla itibar kaybı yaşadığını gösterir. Tarım ve sanayi işleri ücret ve özerklik seviyesi ne olursa olsun toplumda itibar kaybederken hizmet sektörünün düşük ücretli işleri dahi itibar kazanmaktadır. Tarım ve sanayi kadar *aşçı*, *fırıncı*, *terzi*, *matbaacı* gibi ustalık gerektiren mesleklerin de sıra kaybettiği hesaba katıldığında toplumdaki ücretlileşme eğiliminin aradan geçen beş yılda meslekî itibardaki değişime yansıdığı söylenmelidir. Geçen beş yılda toplum kol emeğine ve zanaatkarlığa daha düşük; zihin emeğine ve ücretli beyaz yakalı işlere daha yüksek itibar atfeder olmuştur.

11. Mesleki İtibarı Ne Etkiliyor?

Meslek itibar puanlamasında genel olarak standart sapmanın az, dağılımın düzgün olduğu görülmektedir. Mesleklerin itibar puanlamasına cinsiyet, eğitim, yaş, gelir düzeyi ve dünya görüşü gibi farklı sosyo-demografik değişkenler çerçevesinde derinlemesine baktığımızda ilginç noktalar karşımıza çıkmaktadır. Evvela mesleklerle ilgili puanlama genellikle homojendir. Yapılan regresyon analizlerine göre mesleklerin itibarının puanlaması; yerleşim yeri, yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim gibi değişkenlere göre topluca anlamlı bir değişim göstermemektedir. Bunlar arasından tek başına değerlendirildiğinde cinsiyet ve dünya görüşünün düşük bir anlamlılık düzeyinde mesleki itibar skorları üzerinde farklılaştırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Benzer şekilde mesleklerin itibar puanlamaları ile ilgili standart sapmalar düşüktür. Bu da değişik toplum kesimlerinin mesleklerle ilgili görüşünün birbirinden çok fazla uzak olmadığı, mesleklerin sosyal itibarları ile ilgili toplumda genel bir uyum içinde olduğu görülmektedir. Sıralamada üstte yer alan mesleklerle ilgili ilgili daha fazla konsensüs varken aşağıya doğru gidildikçe daha az konsensüs bulunmaktadır. Ancak bu ayrışma genel sıralamadaki ortalamayı dengeleyecek bir biçimde iki tarafa doğru gerçekleşmektedir. Standart sapmalara bakıldığında puanlamadaki en düşük standart sapmaya sahip mesleklerin ilk altı sırasıyla şunlar olduğu görülmektedir: *Tıp doktoru*, *öğretmen*, *sigorta satış temsilcisi*. Bu mesleklerin itibarına dair toplumda yerleşik bir kanaatin mevcut olduğu görülmektedir. Öte yandan standart sapması en yüksek ve diğerlerinden ayrılan iki meslek ise şunlardır: *İmam* (27) ve *özel şirkette müdür / müdür yardımcısı* (26). Bunlardan imam hakkındaki değerlendirmenin ilgili kişinin dünya görüşü ile yakından alakalı olduğu görülmektedir.

Grafik 9. Standart Sapmaların Değişimi

11.1. Cinsiyete Göre Mesleki İtibar

Erkeklerin ortalama puanları 53,09 iken kadınların ortalama puanları 52,80 olmuştur. Bu anlamda erkeklerin puanlama düzeyi yaklaşık %0,3 fazladır. Kadınlar ile erkekler arasındaki ortalama puanlama farkı sadece 0,29 düzeyinde olsa da kadın ve erkeklere göre itibar skorları (%95 güvenlilik düzeyinde) istatistiki olarak anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($p=0,024$).

Öte yandan erkeklerde, ortalama meslek skoru daha simetrik (tam simetriye yakın) dağılmaktadır. Erkeklerin standart sapması 10,60 iken kadınlarda bu rakam 11,24'tür. Dolayısıyla erkeklerin mesleklerin itibarını kadınlara göre daha dengeli bir biçimde puanladıkları söylenebilir. Bunun nedenlerinden birisi erkeklerin çalışma ve iş hayatı hakkında daha net bilgiye sahip olmaları olabilir. Erkekler çalışma hayatının mevcut durumuna ve mesleklerin realitesine daha yakın anlamıştır. Örneğin iş hayatı içindeki hiyerarşi ve otorite düzeyleri mesleki itibar puanlamasına erkeklerde daha fazla yansımaktadır.

Kadın ve erkeklerin puanları arasında 2 puan üzerinde fark olan 25 meslek bulunmaktadır. Sadece 5 meslekte itibar puanlaması 3 puan üzerinde farka sahiptir. Bununla birlikte 57 meslekte ortalama puanlama farkı 1 puanın altındadır. Bu da meslekler hakkında cinsiyete göre büyük farklılıkların olmadığını göstermektedir. Ancak kadınların üniformal ve güç/otorite sahibi mesleklere (*avukat, subay, milletvekili* gibi) ve kültürel mesleklere (*aktör, yazar, müzisyen* gibi) erkeklerden daha yüksek puan verdikleri görülmektedir. Kadınların ortalama skorları erkeklerden daha düşük olması da göz önüne alınırsa bu farkın aslında daha büyük olduğu anlaşılır. Erkekler ise yoğun bedensel işlerde çalışan mesleklere (*ayakkabı boyacısı, ayakkabı yapımıcısı* gibi), yeni nesil nitelikli emek gerektiren mesleklere (*vinç vb. operatörü, şantiye şefi* gibi) daha yüksek puan verdikleri görülmektedir. *İmam ve futbolcu* da erkeklerin daha yüksek puanladıkları meslekler arasında yer almaktadır.

11.2. Eğitime Göre Mesleki İtibar

Araştırmamızda eğitim analizini, katılımcıların eğitim düzeylerini lise altı ve lise ve üstü diye iki gruba ayırarak yaptık. Zira lise eğitimi yaş ve cinsiyet etkenleri de dikkate alındığında Türkiye için ayrıştırıcı bir etkidir. Bu lise altı eğitime sahip olanların mesleklere verdikleri ortalama skorları 52,71 iken lise üstü eğitime sahip olanların mesleklere verdikleri ortalama skorları 53,08'dir. İki grubun genel puanlaması arasında 0,37'lik çok küçük bir fark bulunmaktadır. Öte

yandan eğitimi gruplayarak ve gruplamadan yaptığımız testlerde %95 güvenilirlik düzeyinde istatistiki olarak anlamlı derecede farklılaşma ($p=0,642$) görülmemektedir. Aşağıdaki tabloda görülebileceği üzere ilk yirmi ve son yirmi meslekte neredeyse bir iki sıra değişimi hariç eğitime göre bir farklılık oluşmamaktadır.

Eğitim durumuna göre mesleklere verilen itibar puanları arasındaki farklar ise biraz daha fazladır. 3 puandan daha fazla farka sahip mesleklerin sayısı 13; 2-3 puan arası farka sahip olanların sayısı ise 17'dir. Bu anlamda genel olarak anlamlı bir fark olmasa da tekil meslekler arasında fark ise daha fazladır.

Eğitim durumuna göre bakıldığında lise altı eğitimliler ile lise ve üstü eğitimlilerin en yüksek düzeyde farklılaştığı meslek dansöz. İki grup arasında 5 puan fark bulunmaktadır. Benzer şekilde müzisyen, astrolog, aktör, web tasarımcısı, bilgisayar yazılımcısı, ekonomist, halkla ilişkiler uzmanı için de 3'ten fazla puan farkı bulunmaktadır. Buradan görüldüğü üzere lise ve üstü eğitimliler sanatsal ve bilişsel işlere daha çok değer verme eğilimindedir. Müzisyen, astrolog, dansöz, aktör toplumun genelinde düşük puan verilse de eğitim seviyesi arttıkça daha çok anlayış ve saygı görebilmektedir.

Buna karşı lise altı ise imam, mandracı, kuyumcu, muhtar, çiftçi, belediye başkanı, vinç operatörü, aracı gibi mesleklere daha yüksek puan vermiştir. Bunlar da yerel otoriteyi, tarımsal üretimi, dinsel ve geleneksel değerleri, kol emeğini temsil eden mesleklerdir. Bu anlamda eğitim seviyesi arttıkça sanat, evrensellik, yaratıcılık atfedilen mesleklere gösterilen itibarın arttığı görülmektedir. Lise altı eğitime sahip olanlar ise yerellik, dinsellik, mekanik ilişki gerektiren mesleklere daha çok itibar atfetmektedir.

11.3. Çalışma Durumuna Göre Mesleki İtibar

Hali hazırda bir işte çalışıyor olmak mesleklerin itibarına bakışı etkileyen bir unsurdur. Zira bir işte çalışıyor olmak çalışma hayatını ve mesleklerin içeriğini daha yakından tanımak için önemli bir etken olacaktır. Bir işte çalışanlar mesleklere ortalama 53,07 puan verirken çalışmayanlar 52,79 puan vermişlerdir. Hali hazırda bir işte çalışan ve çalışmayan gruplarda itibar skorları (%95 güvenilirlik düzeyinde) istatistiki olarak anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($p=0,043$).

Herhangi bir işte çalışmayanların büyük çoğunluğunun kadın ve ev hanımı olduğu göz önüne alındığında aslında buradaki farklılıklar ile cinsiyete dayalı farklılıkların birbirine benzediği de görülebilir. Ancak grup içi değerlendirmelerde de çalışma hayatına katılımın özellikle sembolik mesleklerin değerlendirilmesinde daha gerçekçi bir tutuma dönüştüğü de görülebilir.

Mesleki itibar skalasının en altında olan mesleklerde, en üsttekilerin aksine çalışma hayatına katılımın çok etkili olmadığı görülmektedir. En altta sıralama neredeyse aynıdır. Bu veriler ve değerlendirmelerden de görülebileceği üzere toplumda genel olarak mesleklerin sosyal konumu ile ilgili olarak ortak bir bakış açısı bulunmaktadır. Yapılan analizlerde eğitimin düşük etkisi dışında mesleki itibarla ilgili anlamlı bir değişken bulunamamıştır. Yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim gibi değişkenler ancak lokal olarak bazı alanlarda etkilidirler. Buna mukabil mesleklerin puanlamaları ile ilgili akışkan bir homojenlik söz konudur. Türkiye'de veri toplama ve tasnif sorunlarından dolayı elimizde sistematik bir biçimde mesleklerin yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir gibi verileri olmadığı için bu değişkenlerle mesleki itibar skorları arasındaki ilişkiyi çözümlenebilecek bir analiz yapamamaktayız.

12. Sonuç

Türkiye'de mesleklerle ilgili sosyolojik araştırmalar nicelik ve nitelik bakımından başlangıç düzeyindedir. TÜİK, Çalışma Bakanlığı ve SGK gibi ilgili kurumlar tarafından ulusal çapta top-

lanan pek çok veri tutarlı ve süreğen değildir. Öte yanan Türkiye’deki çalışma hayatının mesleki yapısı ile ilgili veriler tam olarak mevcut değildir. Ayrıca mesleklerin ortalama kazanç, eğitim, cinsiyet ve yaş gibi bileşenlerine dair elimizde yeterli, standart, takip edilebilir ve güvenilir veriler de bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye’deki çalışma hayatının mesleki yapısı henüz tam olarak çıkarılmış değildir. Genel bir bilgi olmadığı gibi her bir meslekle ilgili de yeterli bilginin bulunduğu söylenemez. Son yıllarda artan nitel araştırmalara rağmen Türkiye’de mesleklerle ilgili bir literatürün oluştuğunu söylemek güç görünüyor.

Hâlbuki meslekler gündelik hayatta bir kişinin sosyal konum ve kimliğini belirlemede hayati bir önemi haizdir ve toplumsal yapının oluşumunda da önemli bir yer tutmaktadır. Zira bir kişinin sahip olacağı mesleği, eğitim, motivasyon, zeka ve cinsiyet gibi şahsi özellikler ve ailenin sosyal konumu, iktisadi durumu ve eğitimi tarafından etkilenmekte; aynı zamanda kişinin gelir, sosyal otorite ve itibarını da yakından etkilemektedir. Dolayısıyla meslekler sosyal yapının analizinde merkezi bir yere sahiptir. Nitekim hem klasik hem de çağdaş sosyolojide meslekler bu yönüyle merkezi bir yer tutar. Ancak Türkiye’de meslek araştırmalarının henüz yeterince gelişmemiş olması üzüntü vericidir. Bu sebeple mevcut veri ve araştırma eksikliğinin hızlı bir biçimde giderilmesi gerekmektedir.

Bu makalede 2019-2020 yıllarında yürüttüğümüz *Türkiye Çalışma Hayatı ve Meslekler* araştırmasından elde edilen veriler ışığında Türkiye’deki mesleki itibarın durumu ve değişimi ele alınmıştır. Makalede Türkiye çapında temsili bir örneklem üzerinde gerçekleştirdiğimiz nicel araştırma verilerini yorumladık. Yukarıda Tablo 1’de görüldüğü gibi güncellenen mesleki itibar skalası ve mesleki itibarın belirleyicileri ile ilgili analizler bize mesleklerin sosyal boyutu ile ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır. Böylece mesleklerin sosyal konumunu, işlevini ve değerini ölçmek için önemli bir araç oluşturulmuştur.

Makalede mesleklerin itibarı sosyo-kültürel ve demografik bileşenler çerçevesinde kapsamlı bir biçimde analiz edilmiştir. Bu anlamda işlerin ve mesleklerin güncel durumları ve gelişme eğilimleri ortaya konmuştur. Gördüğümüz kadarıyla Türkiye’de mesleklerin itibarı genel ekonomik yapı ve gidişat ile son derece ilintilidir. Özellikle ekonomideki büyüme ve daralmalar, istihdama katılım ve işsizlik oranları, sektörel değişimler Türkiye’de mesleklere ve işlere yaklaşımın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca diğer bir önemli husus da eğitim ile iş hayatı arasındaki ilişkinin biçimidir. Türkiye’de eğitim ile iş hayatı arasındaki kopukluk özellikle gençlerin meslek ve iş edinme süreçlerini sorunlu hale getirmektedir. Bu da özellikle iş ve çalışma hayatına dair olumsuz duyuların oluşmasına, yanlış kariyer sürecine ve mesleki kimliğin uygun bir biçimde gelişmemesine neden olmaktadır.

Son iki yüz yılda iş, çalışma ve meslekler alanında önemli değişimleri yaşandı. Önce sanayinin oluşumu ile üretim sistemleri insan ve hayvan kaslarına dayalı enerjiden fosil yakıttan elde edilen enerjiye dayalı bir biçim aldı. Makinalaşma pek çok geleneksel mesleği yok etti kalanı da yeniden şekillendirdi; toplumda işin ve çalışmanın rolünü, işlevini, anlam ve değerini farklılaştırdı. Nüfusun kırdan kente, tarımdan sanayiye aktığı bu dönem kültürde ve sosyal hayatta dünya tarihinin en dramatik değişimlerine şahit oldu. Akabinde yürüyen bant tekniği ile kitle üretim çağı başladı. Kitle toplumu içinde çalışma ve meslek yepyeni anlamlar kazandı, emeğin kitlesel örgütlenmesi ve değişen devlet yapılanmaları ile çalışma hayatında belki de son iki yüz yıldaki en rahat ve müreffeh dönem ortaya çıktı. 1970’lerden itibaren sanayi üretimi yeni bir biçim aldı. Kabaca sanayi sonrası toplum veya bilgi toplumu olarak adlandırılan bu yeni modelde bilginin üretim sistemlerine daha kapsamlı bir biçimde entegre edilmesiyle üretim bandı tüm küreye yayıldı. Küreselleşme olarak da isimlendirilen bu süreçte çalışma ve meslekler yeni biçimler kazan-

dı. Günümüzde ise bunun bir adım ötesinde geçilmiş durumdadır. Artık endüstri 4.0'ın konuşulduğu bir dünyada, robotlaşma, otomasyon, akıllı sistemler, makine öğrenmesi ve yapay zekanın tüm alanlarda olduğu gibi çalışma hayatını ve meslekleri de etkilemektedir. Çalışma sonrası toplum veya mesleksiz toplum gibi nitelemeler olsa da bunu yeni çalışma ve meslek biçimlerinin doğuşu olarak niteleyebiliriz. Ülkemizde de bu süreç bazı gecikmeler ve aksamalarla da olsa yaşanmaktadır. Bazı süreçler daha hızlı gündeme gelmekte bazıları ise sadece etkileri bakımından görülmektedir. Bizim araştırmamız kapsamında baktığımızda önceki araştırmaya göre mesleki itibar ve işe yaklaşım bakımından geçişin ve değişimin etkilerinin daha açık görülmeye başlandığını söyleyebiliriz. Ancak iş ve istihdam açısından otomasyondan ve yapay zekanın kullanımından en çok etkilenecek ülkelerin başında olmamıza rağmen sürecin henüz açık bir şekilde kavranmadığını da görmekteyiz. Bu alanlar yeni araştırmaların yapılmasını zorunlu kılıyor.

Teşekkür: Bu makaleye temel teşkil eden ilk araştırma 2015 yılında TÜBİTAK tarafından, ikinci araştırma ise 2020 yılında özel imkanlarla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın tasarımı Elyesa Koytak ve istatistiksel analizlerin yapılmasında Fevzi Esen katkı yapmıştır. Araştırmanın saha uygulaması kısmını YADA (Yaşama Dair Vakıf) yürütmüştür. Hepsine teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akçomak, S., & Gürçihan, B. (2013). Türkiye işgücü piyasasında mesleklerin önemi: İşgücü ve ücret kutuplaşması. *İktisat İşletme ve Finans*, 28(333), 09—42. <https://doi.org/10.3848/iif.2013.333.3800>
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. Wiley.
- Bozkurt, V. (2006). *Endüstriyel ve post-endüstriyel dönüşüm: Bilgi, ekonomi, kültür*. Ekin Yayınevi.
- Cirhinlioğlu, Z. (1996). *Meslekler ve Sosyoloji*. Gündoğan Yayınları.
- Cullen, J. B., & Novick, S. M. (1979). The Davis-Moore Theory of Stratification: A Further Examination and Extension. *American Journal of Sociology*, 84(6), 1424—1437. <https://doi.org/10.2307/2777899>
- Çingir, H., & Kasnaoğlu, Z. (1980). Öznel meslek saygınlığı üzerine bulgular: Ankara, 1977. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 7(3-4), 317-360.
- Davis, K. (1942). A Conceptual Analysis of Stratification. *American Sociological Review*, 7(3), 309—321.
- Davis, K. (1950). *Human society*. Macmillan.
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10(2, 1944 Annual Meeting Papers), 242-249.
- Duncan, O. D. (1961). A socio-economic index for all occupations. İçinde Albert J. Reiss (Ed.), *Occupations and Social Status* (ss. 139-161). Free Press. http://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=rPoZhh94FxC&oi=fnd&pg=PA388&dq=socio-economic+status+index&ots=16jYE3iTYZ&sig=e2F4r2v8NIWitILsuD_115-4X84
- Ercan, H. (2011). *Türkiye'de Mesleki Görünüm*. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).
- Eslinger, K. N. (2008). Socioeconomic Status. İçinde *International Encyclopedia of the Social Sciences* (2. bs, C. 9). Thompson Gale.
- Ganzeboom, H. B. G., & Treiman, D. J. (1996). Internationally comparable measures of occupational status for the 1988 international standard classification of occupations. *Social Science Research*, 25(3), 201—239.
- Haller, A. O., & Bills, D. B. (1979). Occupational Prestige Hierarchies: Theory and Evidence. *Contemporary Sociology*, 8(5), 721—734.

- Hauhart, R. C. (2003). The DavisMoore theory of stratification: The life course of a socially constructed classic. *Am Soc The American Sociologist*, 34(4), 5—24.
- International Labour Office. (2012). *International Standard Classification of Occupations ISCO-08: C. Volume 1: Structure, Group Definitions and Correspondence Tables*. International Labour Organization.
- Kasnakoğlu, Z., & Erdil, E. (2000). Meslek saygınlığı ve tercihleri: Ankara 1996. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 26(3-4), 575—603.
- Kaya, Y. (2008). Proletarianization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980—2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 26(2), 161—181. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2007.11.003>
- Koru, A. T., & Dinçer, N. N. (2018, ubat). Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektörleri. *İktisat ve Toplum*, 88, 5—11.
- Nakao, K., & Treas, J. (1992). *The 1989 socioeconomic index of occupations: Construction from the 1989 occupational prestige scores* (GSS Methodological Report). University of Chicago National Opinion Research Center. <http://purl.oclc.org/norc/gss/MR074.pdf>
- Sunar, L., Kaya, Y., & Otrar, M. (2016). *Türkiye Sosyoekonomik Statü Endeksi* (Araştırma Raporu Sy 113K506).